

SOCIAAL-ECONOMISCHE SCHETS
VAN HET RUILVERKAVELINGSGEBIED
OVERBETUWE-ZUID

L4
145
A

Nota No. 145

Landbouw-Economisch Instituut,
afdeling Streekonderzoek
Januari 1960

INHOUD

	Blz.
§ 1. Inleiding	3
§ 2. Economische structuur	3
A. Aantalsontwikkeling van de bevolking	
B. Samenstelling van de beroepsbevolking	
C. Hoofd- en nevenberoepen van de grondgebruikers	
§ 3. Aspecten van de agrarisch-economische structuur	7
A. De bedrijfsgruottestructuur	
B. De verkaveling van de bedrijven	
C. Eigendom en pacht	
D. Woningssituatie en openbare nutsvoorzieningen	
§ 4. De agrarische bedrijven	16
A. Bedrijfstype en grondgebruik	
B. Het bouwlandgebruik	
C. Rundveehouderij en graslandgebruik	
D. Varkens en kippen	
E. Tuinbouw	
F. Mechanisatie	
G. De arbeid	
§ 5. Enkele aspecten van de agrarisch-sociale structuur	26
A. Leefstijdsopbouw van de bedrijfshoofden	
B. Agrarisch onderwijs	
C. Inkomensniveau van de bevolking	
D. Inwoning in boerderijen	
§ 6. Slotopmerkingen	29
Bijlagen	31

§ 1. I n l e i d i n g

Het in voorbereiding zijnde ruilverkavelingsblok "Overbetuwe-Zuid" heeft een oppervlakte van ongeveer 8000 ha, waarvan $\pm$ 7050 ha cultuurgrond. Binnen het blok ligt de gemeente Valburg, een belangrijk deel van de gemeente Elst (het dorp Elst en Lent-West), een deel van de gemeente Dodewaard en een zeer klein gedeelte van de gemeente Bemmelen.

De bedoeling van deze sociaal-economische schets is een samenvatting te geven van betrouwbaar statistisch materiaal, alsmede van gegevens uit andere bronnen, die voor de samenstelling van het C.C.C.-rapport kunnen dienen. Bovendien kan de schets gebruikt worden om na verloop van jaren de veranderingen in de agrarische structuur, die geheel of gedeeltelijk door de ruilverkaveling zijn teweeggebracht, te signaleren.

De basis van het cijfermateriaal wordt gevormd door de door het C.B.S. gehouden landbouwtellingen 1955, 1956, 1958 en 1959, alsmede door de woningtelling 1956. Gegevens over alle grondgebruikers met 1 of meer ha zijn in deze schets opgenomen. Voor tuinders is de minimumgrens van 0,01 ha aangehouden. De plaatselijke bureauhouders en enkele andere, ter plaatse goed bekende, personen verleenden medewerking bij de beroepsindeling.

Voor zover grondgebruikers buiten het blok wonen, maar hun grond daarbinnen hebben, zijn deze niet meegeteld.

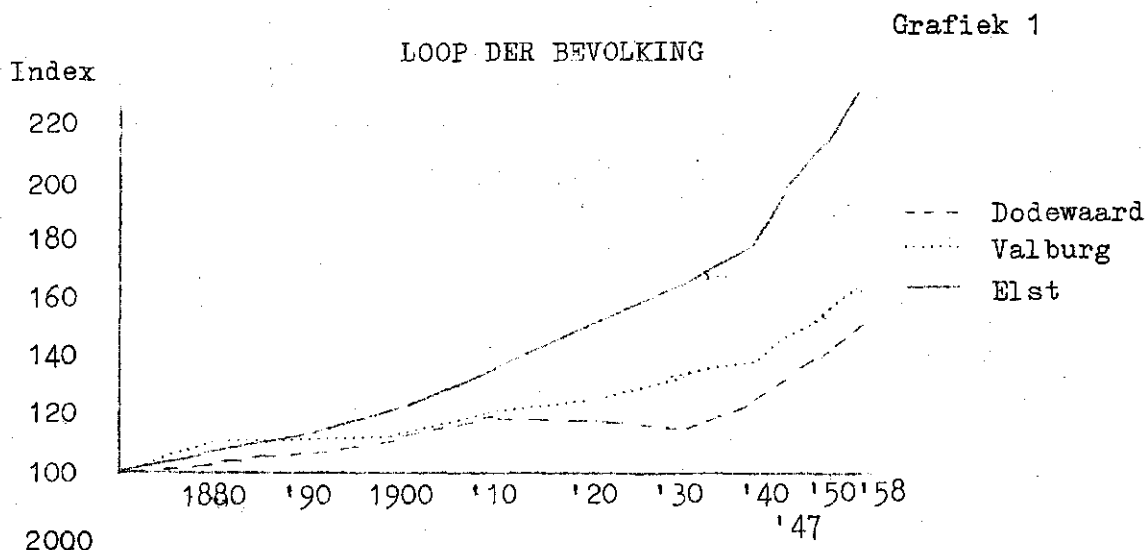
Op bijgaande kaart is het ruilverkavelingsgebied aangegeven.

§ 2. E c o n o m i s c h e s t r u c t u u r

A. Aantalsontwikkeling van de bevolking

Van diverse gegevens, die in deze schets worden besproken, zijn alleen gemeentelijke cijfers bekend. Dit geldt met name voor de volkstellingscijfers van het C.B.S., die in deze paragraaf worden gebruikt. Ten einde het rapport in een wat ruimer kader te kunnen plaatsen, zijn verschillende gemeentelijke gegevens echter onmisbaar.

In onderstaande grafiek is een overzicht gegeven van de bevolkingsontwikkeling in de periode 1880 - 1958 in de gemeenten Dodewaard, Valburg en Elst.

Voor de aan deze grafiek ten grondslag liggende cijfers verwijzen wij naar bijlage I, waarin de absolute aantallen en de indexcijfers zijn opgenomen.

Uit de gegevens blijkt, dat de groei van de gemeente Elst het meest spectaculair is geweest sinds de eeuwwisseling; de beide andere gemeenten zijn sindsdien relatief achtergebleven, waarbij Valburg sinds 1920 sneller is gegroeid dan Dodewaard.

Voor meer gedetailleerde gegevens omtrent de aantalsontwikkeling van de bevolking en de samenstelling van de beroepsbevolking van de gemeente Elst verwijzen wij naar het welvaartsrapport over deze gemeente, uitgebracht door het E.T.I. voor Gelderland.

B. Samenstelling van de beroepsbevolking

Bij de volkstelling 1947 zijn voor het laatst volledige gegevens over de samenstelling van de beroepsbevolking verzameld. Aan de woningtelling 1956 zijn meer recente, maar minder gedetailleerde gegevens te ontleen. Een vergelijking van het percentage agrariërs (mannen) in de jaren 1947 en 1956 is echter zeer goed mogelijk en voor ons doel ook voldoende. Wij geven in tabel 1 eerst een overzicht van het aantal werkende mannen en de indexcijfers per gemeente. Het procentuele verloop en het procentuele aandeel van de forensen en de agrariërs zijn tevens vermeld.

Tabel 1

MANNELIJKE BEROEPSBEVOLKING

1947 - 1956

		Werkende mannen in						Indexcijfers 1947=100		
		Dodewaard		Valburg		Elst		Dodewaard	Valburg	Elst
		aantal	in %	aantal	in %	aantal	in %			
Alle werken- de mannen	1947	751	100	2148	100	3067	100	100	100	100
	1956	799	100	2156	100	4348	100	106	100	142
Forensen	1947	76	10	248	12	379	12	100	100	100
	1956	95	12	357	17	990	23	125	144	261
Agrariërs	1947	309	41	1146	54	1343	44	100	100	100
	1956	225	28	873	40	983	23	73	76	73

Bron: C.B.S., volks- en beroepstelling 1947
woningtelling 1956

Uit de cijfers blijkt, dat de beroepsbevolking in Elst sinds 1947 relatief sterk is toegenomen, in de andere gemeenten weinig of niet. Het percentage forensen blijkt niet onbeduidend te zijn, met name in Elst en Valburg is dit percentage sinds 1947 aanzienlijk gestegen. In bijlage II zijn de meeste plaatsen opgenomen, waarheen de pendelaars uit het gebied trekken, terwijl tevens het inkomende pendelen is vermeld. De in tabel 1 neergelegde ontwikkeling is te beschouwen als de resultante van een toenemende werkgelegenheid in de niet-agrarische beroepen (in en buiten het gebied) en een afnemende werkgelegenheid in de agrarische bedrijfstak.

In de gemeente Valburg is de landbouw (in ruime zin) nog een zeer belangrijke bestaansbron, in de beide andere gemeenten is dit in veel kleinere mate het geval. Het aandeel van de agrarische bedrijfstak in het totaal van de werkende bevolking is vooral in Elst en Dodewaard sinds 1947 sterk teruggelopen.

In tabel 2 is de agrarische beroepsbevolking van de drie gemeenten nog nader ingedeeld, waarbij bovendien een vergelijking tussen 1947 en 1956 naar categorieën van arbeidskrachten is gemaakt.

Tabel 2

AGRARIËRS

1947 - 1956

		Aantal mannen		Indexcijfers 1947 = 100
		1947	1956	
Elst:	zelfstandigen	549	570	104
	meewerkende gezinsleden	279	136	49
	vreemden	515	277	54
Valburg:	zelfstandigen	460	435	95
	meewerkende gezinsleden	229	148	65
	vreemden	457	290	63
Dodewaard:	zelfstandigen	155	148	95
	meewerkende gezinsleden	58	44	76
	vreemden	96	33	34

Bron: C.B.S., volks- en beroepstelling 1947
woningtelling 1956

Uit bovenstaande cijfers komt duidelijk naar voren dat het aantal meewerkende zoons en het aantal land- en tuinarbeiders (vreemde arbeidskrachten) zeer sterk zijn gedaald. Een ontwikkeling, die ook elders optreedt. Het is wellicht niet toevallig

dat in de sterk in de industriële sfeer geraakte gemeente Elst de vermindering van genoemde categorieën bijzonder groot is. Weliswaar geeft Dodewaard een relatief sterkere vermindering van de categorie landarbeiders te zien, maar de aantallen zijn hier veel lager in absolute zin. Bovendien kunnen eventuele onnauwkeurigheden bij relatief kleine aantallen een groter effect opleveren.

Ten aanzien van de meewerkende zoons kan nog worden opgemerkt, dat in Dodewaard de achteruitgang relatief niet groot is; echter zal in deze gemeente het teveel aan boerenzoons (zie § 4) in 1947 betrekkelijk gering zijn geweest.

C. Hoofd- en nevenberoepen van de grondgebruikers

De verwevenheid van de agrarische en niet-agrarische sector in het economische leven spreekt in het bijzonder bij de indeling van de grondgebruikers in beroepsgroepen. Vandaar dat wij, alvorens de agrarisch-economische structuur als zodanig te behandelen (§ 3), de beroepsindeling in beschouwing nemen. Dit betreft dus een nadere indeling van de agrarische beroepsbevolking, waarbij de aard van het agrarische bedrijf (landbouw, tuinbouw, o.d.) buiten beschouwing blijft. Bij deze indeling is de hoeveelheid tijd, die aan het niet-agrarische neven- of hoofdberoep wordt besteed, als maatstaf gebruikt. Er zijn vier groepen, die als volgt gedefinieerd worden:

- A. zuivere agrarische ondernemers;
- B. agrarische ondernemers met een nevenberoep (minder dan de helft van de tijd wordt aan het nevenberoep besteed);
- C. niet-agrariërs met grondgebruik (minder dan de helft van de tijd wordt aan het agrarische bedrijfje besteed);
- D. rustende agrarische ondernemers en rentenierende niet-agrariërs met enig grondgebruik alsmede grondgebruikers zonder beroep.

De 1036 in het ruilverkavelingsblok wonende grondgebruikers met 1 ha cultuurgrond of meer (voor tuinders e.d. 0,01 ha cultuurgrond en meer) zijn als volgt over de beroepsgroepen verdeeld:

groep A	499,
groep B	43,
groep C	329,
groep D	165.

De groep agrarische ondernemers met een nevenberoep is niet groot. De C- en D-grondgebruikers vormen tezamen een even groot aantal als de A-groep.

De aard van de nevenberoepen van de B-groep, alsmede die van de C-groep (gesplitst in < 1 ha en ≥ 1 ha) blijkt uit bijlage III. De industrie-arbeiders uit groep C zijn in deze bijlage bovendien nog weer ingedeeld naar werkgemeente of werkdorp.

In de groep van de B-grondgebruikers blijkt het nevenberoep in de meeste gevallen een agrarisch of semi-agrarisch karakter te hebben (landarbeider, loonwerker, fruithandel, e.d.).

Onder de C-grondgebruikers nemen de landarbeiders een belangrijke plaats in (bijna 1/3 van het totaal), terwijl de niet-agrarische beroepen hier veel meer vertegenwoordigd zijn (mid-denstand, industrie-arbeiders, ambachtslieden). Het totale aantal industrie-arbeiders in groep C is overigens nog niet groot, namelijk 8,5% van het totaal. Hieruit volgt, dat de agrarische en de industriële sfeer, althans binnen de groep der grondgebruikers, niet sterk verweven zijn.

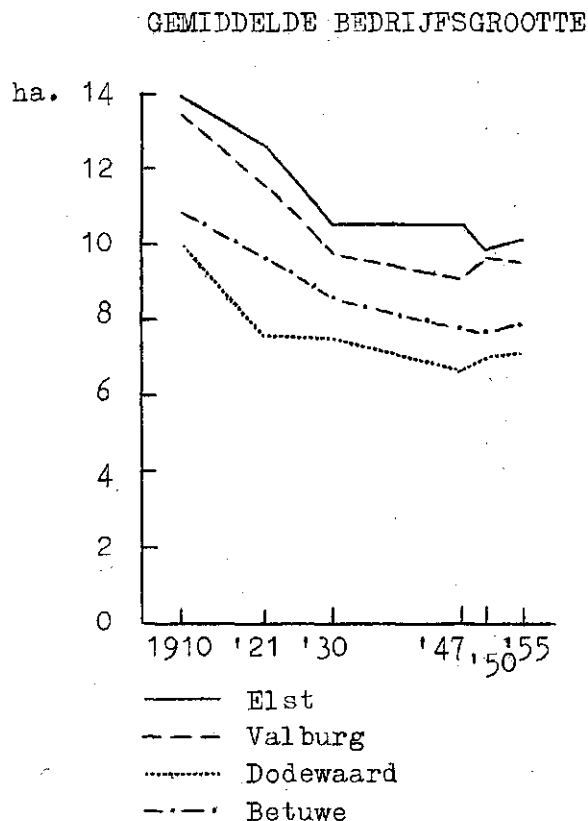
In bijlage IV zijn een aantal gegevens omtrent de D-grondgebruikers opgenomen. Overwegend exploiteren deze minder dan 1 ha grond. Ongeveer de helft van de D-groep bestaat uit rustende agrariërs (landbouwers, fruittelers en landarbeiders).

§ 3. Aspecten van de agrarisch-economische structuur

A. De bedrijfsgroottestructuur

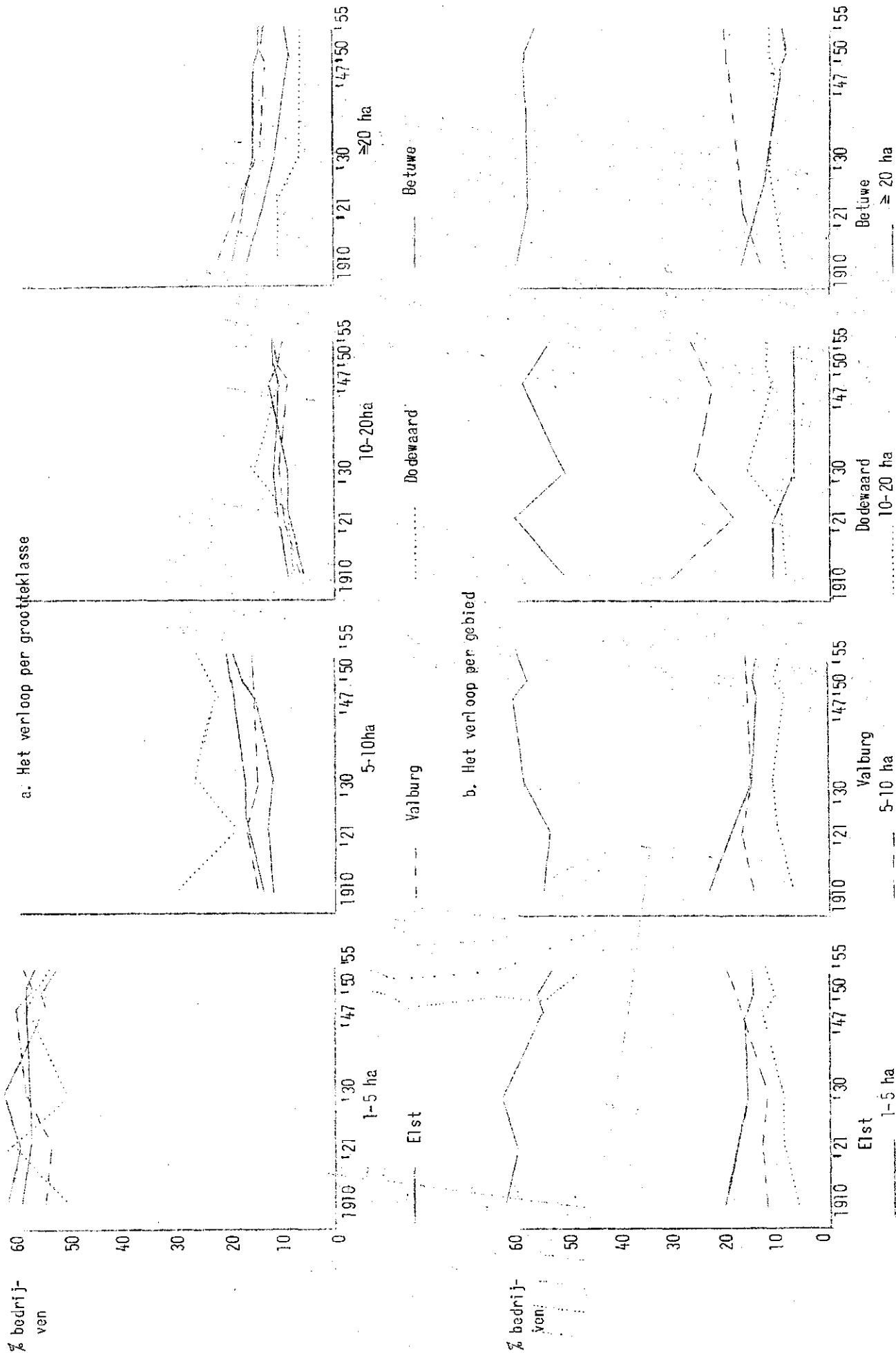
In eerste instantie geven wij in grafiek 2 de ontwikkeling van alle agrarische bedrijven boven 1 ha weer in de periode 1910 - 1955. In deze grafiek is de ontwikkeling zowel per grootteklasse als per gemeente opgenomen. Ter vergelijking zijn de overeenkomstige gegevens van het landbouwgebied Betuwe, waartoe de drie gemeenten behoren, tevens vermeld. In grafiek 3 is de gemiddelde bedrijfsgrootte per gemeente over de bovengenoemde periode ingetekend.

Grafiek 3

DE BEDRIJVEN ≥ 1 HA EN DE CULTUURGROND

Voor het cijfermateriaal, dat aan de beide grafieken ten grondslag ligt verwijzen wij naar bijlage V.

Over de ontwikkeling van het aantal bedrijven in de verschillende grootteklassen zijn alleen gemeentelijke cijfers bekend. Gegevens omtrent het ruilverkavelingsblok in zijn geheel zijn alleen beschikbaar uit de landbouwtelling 1959.

De grafieken en bijlage V tonen onder meer het volgende aan:

1. het aantal bedrijven is sinds 1910 in alle drie gemeenten sterk toegenomen. Omstreeks 1947 - 1950 komt er echter een kentering, sinds die tijd daalt het aantal bedrijven (in Valburg is het aantal tussen 1950 en 1955 vrijwel stationnair gebleven). Het landbouwgebied Betuwe vertoont een overeenkomstige ontwikkeling als de gemeenten Elst en Dodewaard;
2. tussen 1910 en 1955 is de oppervlakte cultuurgrond, voor zover geëxploiteerd door grondgebruikers ≥ 1 ha, in Valburg en Elst in geringe mate afgenomen (na enige ups en downs); in Dodewaard had een geringe toeneming plaats;
3. de gemiddelde bedrijfsgrootte vertoont een vrijwel diametraal tegengestelde ontwikkeling als het aantal bedrijven (zie grafiek 3); hetgeen indiceert, dat tussen 1910 en 1955 een herstructurering van het grondgebruik heeft plaatsgehad, waardoor het kleinbedrijf per saldo in betekenis is toegenomen. Op deze ontwikkeling zijn vooral van invloed geweest: de uitbreiding van de tuinbouw, waarmee gepaard ging een overgang van landarbeiders naar het kleine land- of tuinbouwbedrijf en de splitsing van bepaalde grote landbouwbedrijven. Intensivering van het grondgebruik leidde hier tot een aanzienlijke toeneming van het aantal zelfstandige agrariërs;
4. het aantal 1-5 ha-bedrijven is tot omstreeks 1950 nog overal gestegen; sindsdien heeft een (geringe) afnemingsplaats, behalve in Valburg. De toeneming van het aantal 5-10 ha-bedrijven, die relatief groot is geweest, is sinds 1950 tot staan gekomen. De middenbedrijven (10 - 20 ha) vertonen een overeenkomstig beeld als de groep van 5 - 10 ha. Het aantal grote bedrijven (20 ha en meer) is (behalve in Valburg) vrijwel gelijk gebleven tussen 1910 en 1955. Bij nadere bestudering van gemeentelijke cijfers blijkt een afnemingsplaats van het aantal bedrijven boven 30 ha (met name sinds 1920).

Na vorenstaande bespreking van het gemeentelijke patroon van de bedrijfsgrootte-ontwikkeling zullen wij de bedrijfsgrootte in het ruilverkavelingsblok in onze beschouwingen betrekken. Wij zullen daarbij tevens op het bedrijfstype dienen te letten. Hiertoe hebben wij de agrarische bedrijven, voor zover de bedrijfshoofden tot de A- of B-grondgebruikers behoren, ingedeeld in een viertal typen, nl. landbouwbedrijven (akkerbouw en veehouderij), fruitteeltbedrijven, tuinbouwbedrijven (groenteteelt) en bloemisterijen. Voor zover deze bedrijfstypen in een en hetzelfde bedrijf

voorkomen, is het criterium geweest: de hoofdbron van inkomsten bepaalt de bedrijfstak of het bedrijfstype.

In tabel 3 zijn o.a. het aantal bedrijven per bedrijfstype en de gemiddelde bedrijfsgrootte (eveneens per type, maar ook van de C- en D-groepen) vermeld.

Tabel 3

BEDRIJFSGROOTTE

	Aantal bedrij- ven	Oppervl. cult.- grond in ha	Gemiddel- de bedrijfs- grootte in ha	Aantal bedr. van 1-10 ha per 1000 ha cult.grond
A en B landbouwbedrijven	289	4700	16,3	29
fruitteeltbedrij- ven	170	1098	6,5	119
tuinbouwbedrijven	58	120	2,1	362
bloemisterijen	25	35	1,4	421
totaal	542	5953	11,0	53
C ≥ 1 ha	130	441	3,4	
D ≥ 1 ha	70	531	7,6	

Bron: C.B.S., mei 1959

De landbouwbedrijven (A en B) vormen ruim de helft van het aantal agrarische bedrijven (hoofdberoep) en nemen bijna 80% van de door A- en B-grondgebruikers geëxploiteerde cultuurgrond in beslag. De gemiddelde bedrijfsgrootte van deze landbouwbedrijven is ruim 16 ha, waardoor het aantal bedrijven van 1 - 10 ha per 1000 ha cultuurgrond relatief laag uitvalt (29). Laatstgenoemd kengetal wordt de laatste tijd nogal eens gehanteerd om de bedrijfsgroottestructuur te typeren.

De fruitteeltbedrijven maken bijna 1/3 van het totale aantal bedrijven uit (A en B); zij nemen echter slechts 18% van de cultuurgrond in beslag. De tuinbouw- (overwegend groenteteelt) en bloemisterijbedrijven vormen de meest intensieve bedrijfstypen en vergen daardoor een slechts bescheiden areaal cultuurgrond. De bloemisterijen zitten met name in Lent-West.

De C- en D-bedrijven ≥ 1 ha nemen tezamen nog 972 ha cultuurgrond in beslag. Opmerkelijk is het hierbij, dat de D-bedrijven gemiddeld veel groter zijn (7,6 ha) dan de C-bedrijven (3,4 ha).

Volledigheidshalve vermelden wij in tabel 4 nog de totale geregistreerde oppervlakte cultuurgrond, in gebruik bij personen die binnen het ruilverkavelingsblok wonen. Hierin zijn dus ook de C- en D-bedrijven beneden 1 ha opgenomen.

Tabel 4

OPPERVLAKTE CULTUURGROND

Categorie	Aantal bedrijven	Oppervlakte cultuurgrond in ha
A en B	542	5953
C en D	494	1098
Alle beroepen	1036	7051

Uit deze tabel blijkt, dat ruim 15% van de oppervlakte cultuurgrond niet wordt geëxploiteerd door grondgebruikers, die op hun agrarische bedrijf als bestaansbasis zijn aangewezen.

In tabel 5 zijn de bedrijven, ingedeeld in grootteklassen, naar beroepsgroep opgenomen, waarbij de A- en B-groepen nog eens naar bedrijfstype zijn vermeld. In aansluiting hieraan is in tabel 7 van de beide hoofdgroepen (A en B) het bedrijfstype naar grootteklasse weergegeven. In deze tabellen gaat het om alle grondgebruikers, die geregistreerd zijn (dus ook met bedrijven beneden 1 ha). Dit verklaart het verschil tussen de aantallen C- en D-bedrijven in de tabellen 3 en 5.

Tabel 5

DE BEDRIJVEN NAAR BEROEPSGROEP

	totaal	Aantal bedrijven				
		in de beroepsgroep				
		A	B	A en B	C	D
< 1 ha	346	44	8	52	199	95
1 - 3 ha	246	104	15	119	85	42
3 - 5 ha	122	80	8	88	26	8
5 - 8 ha	94	67	8	75	13	6
8 -10 ha	38	32	2	34	2	2
10-15 ha	48	42	1	43	1	4
15-20 ha	37	35	-	35	-	2
20-30 ha	47	42	1	43	1	3
≥ 30 ha	58	53	-	53	2	3
Totaal	1036	499	43	542	329	165
A en B landbouwers	289	266	23	289		
fruittelers	170	156	14	170		
tuinders	58	52	6	58		
bloemisten	25	25	-	25		

Bronnen: C.B.S., mei 1959 en L.E.I.

Tabel 6

DE BEDRIJVEN NAAR TYPE

(A en B)

			Aantal A- en B-bedrijven			
			totaal	van het type		
				landbouw- veehouderij	fruit- teelt	tuinderij bloemisterij
< 1	ha	52	7	13	19	13
1 - 3	ha	119	25	58	27	9
3 - 5	ha	88	45	34	7	2
5 - 8	ha	75	42	28	4	1
8 - 10	ha	34	24	9	1	-
10 - 15	ha	43	32	11	-	-
15 - 20	ha	35	30	5	-	-
20 - 30	ha	43	37	6	-	-
≥ 30	ha	53	47	6	-	-
Totaal		542	289	170	58	25

Bronnen: C.B.S., mei 1959 en L.E.I.

Vorenstaande tabellen kunnen moeilijk los van elkaar worden gezien, omdat bedrijfsgrootte en bedrijfstype zeer nauw samenhangen. Uit de cijfers kan o.a. het volgende worden geconcludeerd:

1. de agrarische bedrijven beneden 1 ha worden zeer overwegend geëxploiteerd door C- en D-grondgebruikers, zoals verwacht kon worden. De bedrijven van 1 - 3 ha zitten overwegend in de groepen C en A (vooral fruittelers en tuinders). De 3 - 5 ha-bedrijven worden vooral aangetroffen in de groepen A (land- of tuinbouw) en C. Boven de 5 ha-grens gaan de A- en B-bedrijven (tezamen) bij stijgende grootteklassen steeds meer overwegen. Boven de 10-ha-grens is alleen het aantal A-bedrijven nog van belang. De grote A-bedrijven (≥ 20 ha) in het blok maken bijna 30% van het totaal der A-groep uit;

2. het gros van de A- en B-bedrijven van het type landbouw-veehouderij zit boven de 5 ha. De overgrote meerderheid van de A- en B-bedrijven van het type fruitteelt heeft een oppervlakte van 1 - 8 ha. Het gros van de tuindersbedrijven en de bloemisterijen zit beneden de 3 ha.

In bijlage VI is de oppervlakte van de agrarische bedrijven per grootteklasse in kadastrale en gemeten maat vermeld. De procentuele verschillen tussen de kadastrale en de gemeten oppervlakte zijn uiteraard het grootst bij de kleinste bedrijven (en percelen).

In bijlage VII zijn de gegevens opgenomen van gronden, in gebruik bij buiten het blok wonenden. In totaal betreft dit een oppervlakte van ongeveer 243 ha. Zowel de aard van het grondgebruik als de gemeente waarin de uitwonende gebruikers wonen, zijn in deze bijlage te vinden.

B. De verkaveling van de bedrijven

Aan de landbouwtelling 1959 zijn een aantal gegevens over de verkavelingstoestand te ontleen. Het betreft hier het aantal kavels per grootteklasse, het gemiddelde aantal kavels per bedrijf en de gemiddelde kavelgrootte. Wij geven in tabel 7 een volledig overzicht van de beschikbare cijfers over de verkaveling.

Tabel 7

VERKADELING

	totaal	Aantal bedrijven met kavels						Gemiddeld aantal kavels per bedrijf	Gemiddelde kavelgrootte in ha
		1	2	3 of 4	5 of 6	7 of 8	≥ 9		
A en B < 1 ha	52	38	9	4	1	-	-	1,4	0,47
1-3 ha	119	58	43	17	1	-	-	1,7	1,13
3-5 ha	88	21	36	25	5	1	-	2,4	1,69
5-8 ha	75	10	26	31	7	1	-	2,8	2,37
8-10 ha	34	6	10	13	2	2	1	3,1	2,87
10-15 ha	43	4	7	19	11	2	-	3,7	3,34
15-20 ha	35	7	7	11	7	2	1	3,5	4,99
20-30 ha	43	3	6	16	11	6	1	4,5	5,48
≥ 30 ha	53	3	1	16	10	8	15	6,6	6,73
totaal	542	150	145	152	55	22	18	3,0	3,68
landbouwers	289	39	68	104	40	21	17	3,8	4,28
fruittelers	170	62	53	41	12	1	1	2,3	2,86
tuinders	58	31	19	6	2	-	-	1,7	1,21
bloemisten	25	18	5	1	1	-	-	1,5	0,95
C ≥ 1 ha	130	49	42	30	4	3	2	2,3	1,50
D ≥ 1 ha	70	37	18	12	1	1	1	1,9	3,90

Bron: C.B.S., mei 1959

Uit tabel 7 blijkt, dat de gemiddelde kavelgrootte oploopt met de grootte van de bedrijven, zoals verwacht mag worden. In overeenstemming hiermee hebben de bloemisten gemiddeld de kleinste kavels en de landbouwers de grootste. Het gemiddelde aantal kavels per bedrijf stijgt uiteraard met toenemende bedrijfsgrootte; bedrijven met 9 kavels of meer komen dan ook vrijwel uitsluitend in de grootteklassen boven 15 ha voor.

C. Eigendom en pacht

In tabel 8 geven wij een overzicht van de verhouding tussen de oppervlakten grond, die gepacht worden en die door de eigenaren worden geëxploiteerd. Deze cijfers hebben betrekking op de drie gemeenten (dus niet het ruilverkavelingsblok) en geven de ontwikkeling tussen 1910 en 1955 weer.

Tabel 8

EIGENDOM SINDS 1910

	Oppervlakte cultuurgrond					
	in ha in			in eigendom in %		
	Elst	Valburg	Dodewaard	Elst	Valburg	Dodewaard
1910	4.555	3.987	999	41	56	55
1921	4.803	3.926	971	46	50	40
1930	4.269	4.126	1.093	52	43	32
1948	4.819	4.085	1.234	37	42	30
1955	4.656	4.258	1.193	45	49	39

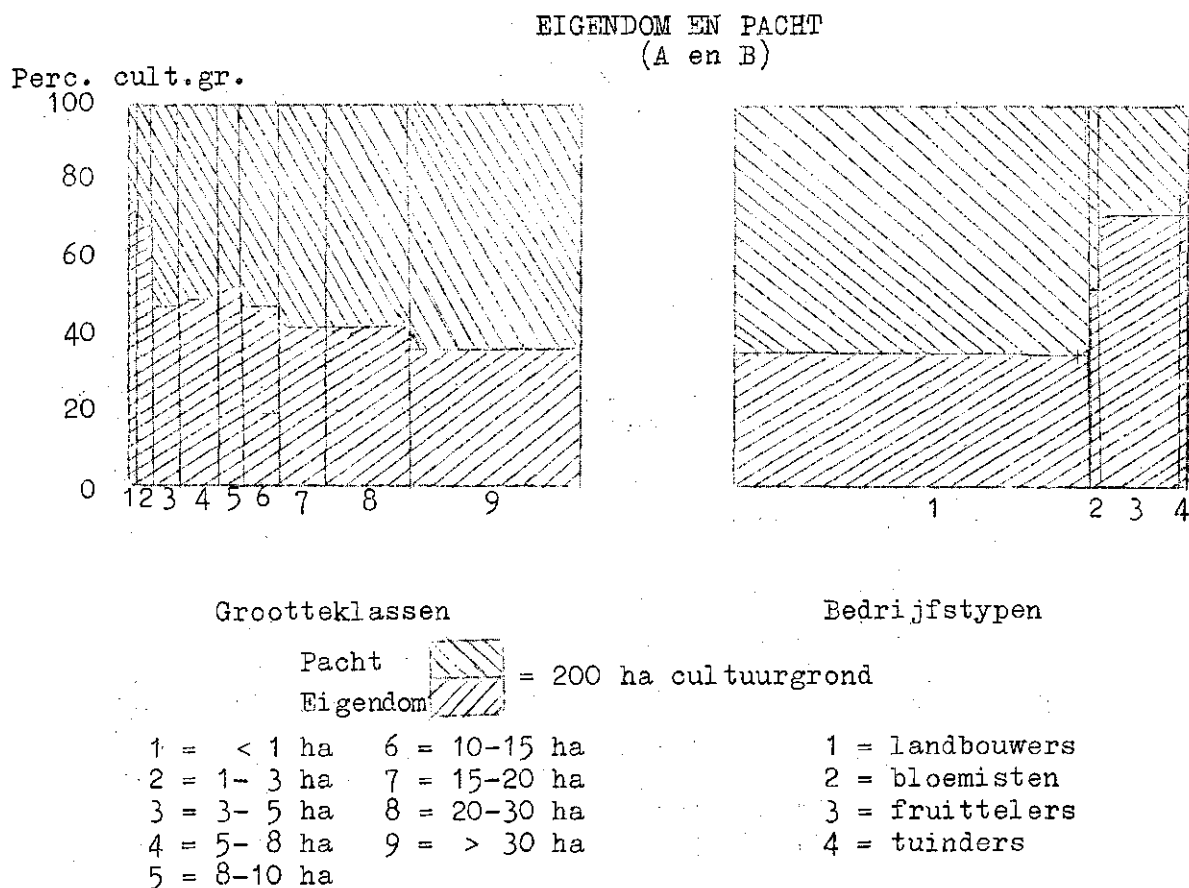
Het percentage eigendom is in de gemeente Elst nogal aan schommelingen onderhevig geweest; in 1955 blijkt het iets hoger te liggen dan in 1910. In Valburg is tussen 1910 en 1948 sprake van een geleidelijke daling van het percentage eigen grond, sindsdien is er weer een stijging opgetreden; een overeenkomstig beeld vertoont de gemeente Dodewaard.

In grafiek 4 is de verhouding tussen eigendom en pacht per grootteklasse en naar bedrijfstype opgenomen, voor zover het de gronden in het ruilverkavelingsblok betreft. De gegevens zijn ontleend aan de landbouwtelling 1959. In bijlage VIII zijn de cijfers in detail voor alle grondgebruikers in het blok vermeld.

Het percentage cultuurgrond, in eigendom bij de exploitanten, is gemiddeld 42% en daalt in de grootteklasse ≥ 30 ha. Van de bedrijven boven 15 ha is slechts een gering aantal volledig het eigendom van de gebruikers. Hoewel onder de fruitteelt- en tuinbouwbedrijven een veel hoger percentage "eigen bedrijven" voorkomt dan onder de landbouwbedrijven, geven de bloemisterijen weer een lager percentage eigenaren te zien.

De C-bedrijven vertonen hetzelfde beeld als de bloemisterijen, terwijl onder de D-grondgebruikers een opmerkelijk hoog percentage eigenaren voorkomt.

Grafiek 4

Over de pachtduur, de eigenaren-verpachters en de gepachte bedrijfsgebouwen geeft bijlage IX nadere inlichtingen. Een zeer korte pachtperiode (korter dan 1 jaar) blijkt alleen op de kleinste bedrijven nog een zeer geringe betekenis te hebben. Ongeveer $\frac{2}{3}$ van de grond blijkt gepacht te worden met bedrijfsgebouwen ($\frac{1}{3}$ dus niet: losse percelen); het een en ander blijkt geen duidelijk verband te houden met de bedrijfsgrootte, wel worden de landbouwbedrijven kennelijk meer inclusief gebouwen gepacht dan de andere bedrijven. Ongeveer de helft van de gepachte grond blijkt het eigendom te zijn van verpachters, die land-of tuinbouwer zijn.

D. Woningssituatie en openbare nutsvoorzieningen

Uit de woningtelling 1956 kunnen een aantal gemeentelijke gegevens worden gehaald, die betrekking hebben op de boerderijen en tuinderswoningen. Behalve het aantal vertrekken en de ouderdom der woningen zijn tevens de openbare aansluitingen op elektriciteits- en waterleidingnet uit deze gegevens bekend.

In tabel 9 zijn bovengenoemde gegevens opgenomen.

Tabel 9

BOERDERIJEN EN TUINDERSWONINGEN

	Elst	Valburg	Dodewaard
Aantal boerderijen en tuinderswoningen	499	407	128
in procenten:			
bewoond door eigenaren	82	80	84
bewoond door pachters	18	20	16
met aansluiting waterleiding	77	34	55
met aansluiting elektriciteit	92	89	88
geen openbare aansluitingen	7	11	11
gebouwd vóór 1906	39	52	42
1906 t/m 1918	11	7	12
1919 t/m 1930	14	17	16
1931 t/m 1940	7	11	12
1941 t/m 1950	14	8	8
na 1951	15	5	10
met < 3 vertrekken	1	-	3
3 of 4 vertrekken	13	18	24
5 of 6 vertrekken	49	48	45
≥ 7 vertrekken	37	34	28

Bron: C.B.S., woningtelling 1956

Het percentage eigen woningen blijkt in de drie gemeenten weinig uiteen te lopen. Ten aanzien van de openbare nutsvoorzieningen komt Elst het best voor dandag (met name geldt dit voor de waterleiding). In Valburg is het percentage aansluitingen op het waterleidingnet bepaald laag te noemen. In deze gemeente worden tevens relatief veel oude bedrijfsgebouwen aangetroffen.

§ 4. De agrarische bedrijven

A. Bedrijfstype en grondgebruik

In de voorgaande paragraaf wezen wij er reeds op, dat in het blok vier bedrijfstypen kunnen worden onderscheiden, namelijk landbouwers (inclusief veehouders), fruittelers, tuinders (groente-teelt) en bloemisten. De A- en B-bedrijven zijn naar deze vier typen ingedeeld en in de tabellen en bijlagen zijn zij apart vermeld. Want hoewel er natuurlijk overgangsvormen zijn en b.v. vele landbouwers ook boomgaarden hebben, is hier sprake van geheel verschillende bedrijfstypen. Deze indeling is gemaakt met behulp van plaatselijke deskundigen, waarbij geen oppervlakenormen zijn aan-gelegd. Veel belangrijker is immers de kwaliteit van een bepaald onderdeel, b.v. intensieve of extensieve fruitteelt.

Een overzicht van het grondgebruik wordt gegeven in bijlage X. Tabel 10 geeft hiervan een samenvatting.

Tabel 10

GRONDGEBRUIK

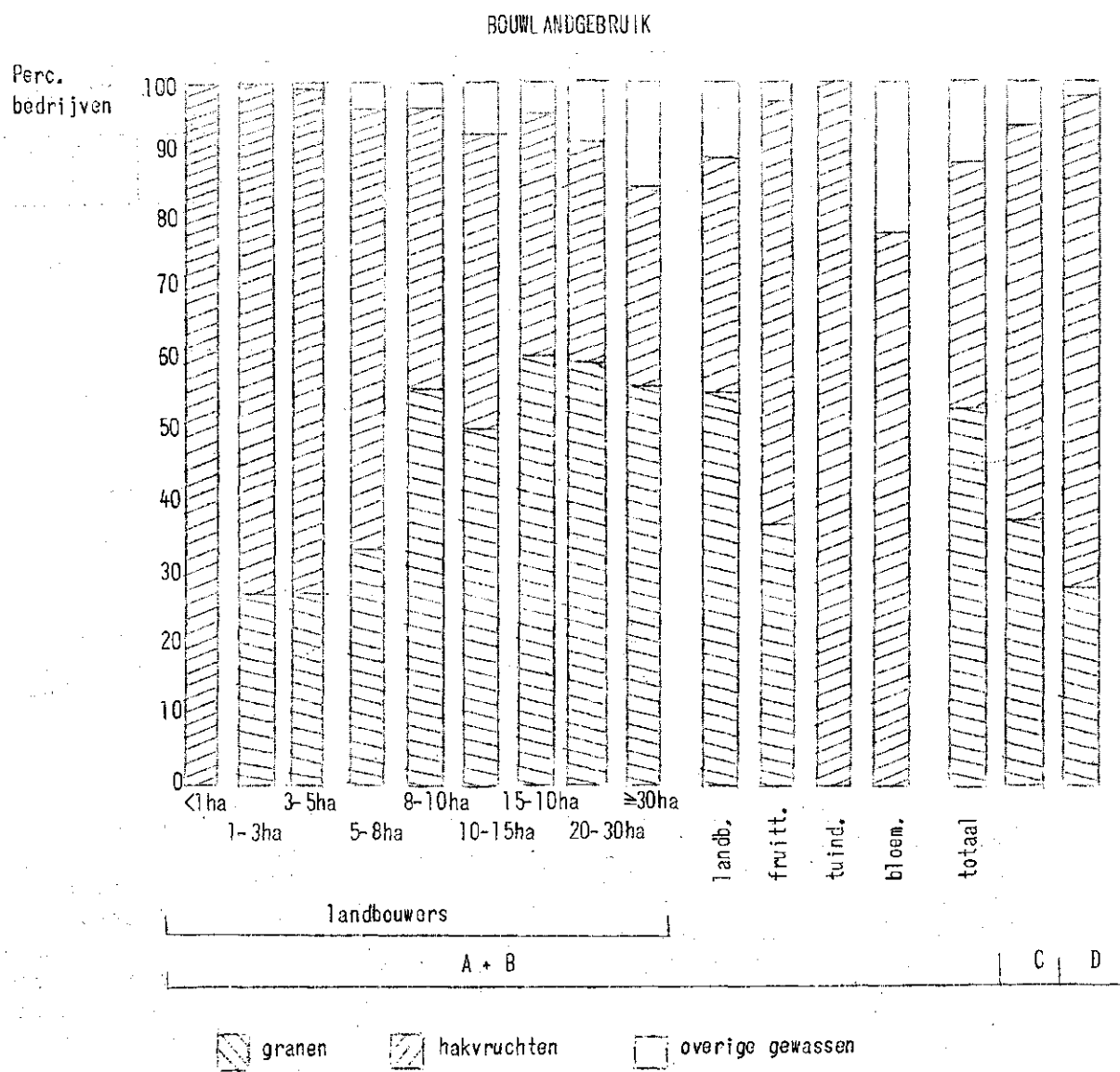
		Oppervlakte cultuurgrond in ha	Percentage cultuurgrond in gebruik als		
			bouw- land	gras- land	tuin- land
A en B	landbouwers	4700	32	53	15
	fruittelers	1098	10	30	60
	tuinders	120	9	24	67
	bloemisten	35	8	30	62
	alle typen	5953	27	48	25
C	≥ 1 ha	441	14	51	35
D	≥ 1 ha	531	9	40	51

Wat de oppervlakte betreft, komt het grasland op de eerste plaats. Bovendien hebben vele boomgaarden ook als onderteelt gras en liggen in of vlak bij het blok grote uiterwaarden, die voor beweiding (inscharing) worden gebruikt. De totale oppervlakte grasland, in gebruik bij de A- en B-bedrijven is 3188 ha, waarvan 349 ha onder boomgaarden. Voor het bouwland zijn deze oppervlakten respectievelijk 1649 ha en 30 ha.

B. Het bouwlandgebruik

De landbouwbedrijven hebben 91% van het bouwland in gebruik. Bij de beschrijving hiervan zal dan ook hoofdzakelijk dit bedrijfstype ter sprake komen. Zoals uit bijlage XI blijkt wordt meer dan de helft van het bouwland met granen beteeld. De voornaamste gewassen zijn tarwe, gerst en haver. De hakvruchten nemen een derde deel van het bouwland in beslag. De helft van het hakvruchtenareaal wordt ingenomen door suikerbieten, verder worden aardappelen en voederbieten verbouwd. Op de grote bedrijven zijn nog enige andere gewassen van belang. Hiervan kunnen genoemd worden peulvruchten (hoofdzakelijk erwten), blauwmaanzaad en klover als groenvoedergewas. In grafiek 5 is het bouwlandgebruik weergegeven.

Grafiek 5

Het percentage hakvruchten is het hoogst op de kleine bedrijven. Daar wordt het bouwland dus iets intensiever beteeld dan op de grotere; de grens ligt in dit verband bij ongeveer 8 ha.

Bij de andere bedrijfstypen en in de C- en D-beroepsgroepen is het beeld van de akkerbouw gelijk aan dat op de kleine landbouwbedrijven. Op deze bedrijven neemt het bouwland een zeer ondergeschikte plaats in.

C. Rundveehouderij en graslandgebruik

Bij de rundveehouderij zijn zowel het melken als het mesten van belang. Op bijna alle landbouwbedrijven worden melkkoeien gehouden, zoals uit bijlage XII blijkt. De veestapel is uiteraard het grootst op de grote bedrijven. Het gemiddelde aantal melkkoeien per 100 ha grasland + kunstweide is met 86 niet hoog, maar dit is niet zonder meer een teken van extensief graslandgebruik. Het vele mestvee is hier mede van belang. Op twee derde deel van de landbouwbedrijven, vooral op de grotere, wordt mestvee gehouden, gemiddeld 10 per bedrijf. Er wordt meest jongvee gemest.

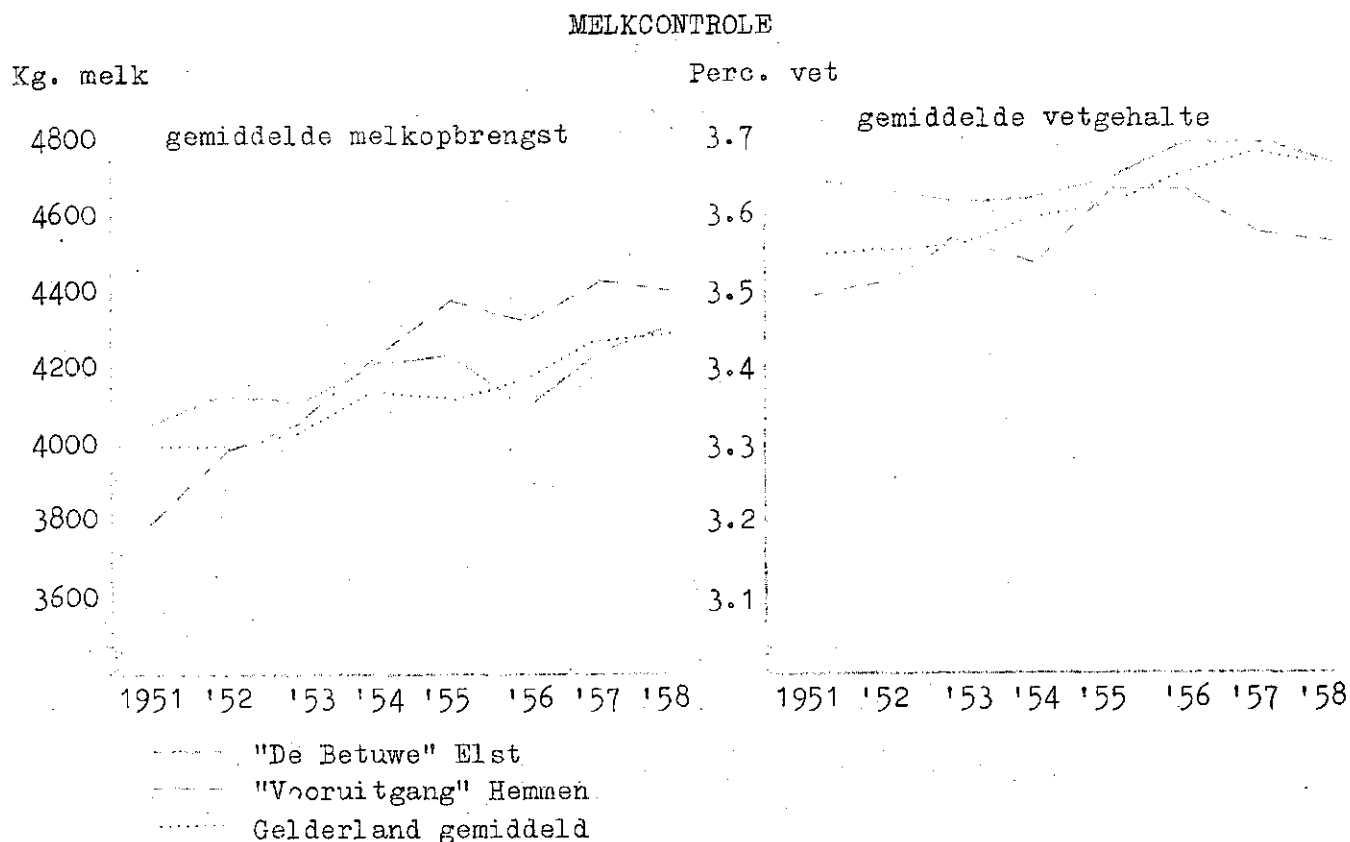
Op de bedrijven beneden 8 ha is de melkveebezetting per 100 ha grasland veel dichter dan op de grotere bedrijven. Behalve door een intensievere rundveehouderij op de kleine bedrijven wordt dit door nog twee andere factoren veroorzaakt. Dit zijn het geringere belang van de mesterij op deze bedrijven en de mogelijkheden om vee in te scharen op de uiterwaarden.

Er worden grote aantallen kalveren en pinken aangehouden, op de landbouwbedrijven resp. 60 en 81 per 100 melkkoeien. Dit is meer dan voor de normale aanfok van de melkveestapel nodig is en geeft dus ook weer het belang van de mesterij aan.

Ook vele fruittelers blijken zowel melkvee als mestvee te houden. Zij kunnen hierdoor de grasmat onder oudere boomgaarden benutten. Voor de beide andere bedrijfstypen is de rundveehouderij van veel minder belang, evenals op de C- en D-bedrijven. Het is opmerkelijk dat op zo weinig D-bedrijven rundvee wordt gehouden, men legt zich daar blijkbaar meer op de fruitteelt toe.

Enig inzicht in de produktiviteit van het melkvee wordt verkregen uit de jaarverslagen van de Centrale Melkcontrole Dienst. Deze gegevens zijn opgenomen in bijlage XIII en grafiek 6.

Grafiek 6

In het gebied werken drie melkcontroleverenigingen, nl. "de Betuwe" te Elst, een grote vereniging, waarvan het werkgebied gedeeltelijk buiten het blok ligt en twee kleine: "de Vooruitgang" in Hemmen en "Eendracht" in Homoet. Bij deze laatste twee verenigingen werden in 1958 resp. slechts 113 en 34 koeien gecontroleerd, voor "de Betuwe" was dit aantal 1404. De produktiviteit kan dan ook het beste van de cijfers der resultaten van deze laatste vereniging afgelezen worden.

Het blijkt dat het verenigingsgemiddelde in 1958 vrijwel gelijk is aan het gemiddelde van de provincie Gelderland. In Elst was de melkopbrengst hoger tot 1956 en het vetgehalte tot 1958. In dit gebied is de produktiviteit van het melkvee dus minder sterk gestegen dan gemiddeld in de provincie Gelderland.

D. Varkens en kippen

De varkens- en kippenstapel neemt lang niet zo'n belangrijke plaats in als het rundvee. De gegevens hiervoor zijn te vinden in bijlage XII.

Er wordt in deze streek zowel aan varkensfokken als aan mesten gedaan. Vooral de fokkerij is van enig belang, uiteraard vooral op de landbouwbedrijven. 57% van de landbouwers bleek in 1959 fokzeugen te houden, gemiddeld bijna vier per bedrijf. Slechts een vierde deel doet aan varkensmesten, zij houden gemiddeld acht stuks per bedrijf. Evenals in vele andere streken geldt ook hier dat op de grotere bedrijven de meeste varkens worden gehouden. Op slechts enkele kleine bedrijven worden veel mestvarkens gehouden. Ook in de andere bedrijfstypen en op de C- en D-bedrijven is de varkenshouderij van weinig belang.

De kippenhouderij is wat meer verbreid. Op ongeveer driekwart van de landbouwbedrijven worden kippen gehouden, gemiddeld ruim 60 per bedrijf. De grootste kippenstapels vindt men op de bedrijven tussen 10 en 20 ha, hoewel ook hier de aantallen veel kleiner zijn dan bijvoorbeeld op de Veluwe. Ook voor de kippenhouderij geldt, dat deze in de andere bedrijfstypen en op de C- en D-bedrijven nog minder belangrijk is dan op de landbouwbedrijven.

Het is in deze streek kennelijk niet de gewoonte om op de kleine bedrijven veel varkens en kippen te houden ten einde de aanwezige arbeid nuttig te kunnen besteden. Wat meer fruitteelt en het pachten van fruit is voor de kleine bedrijven kennelijk aantrekkelijker.

E. Tuinbouw

De tuinbouw valt uiteen in drie onderdelen, nl. fruitteelt, groenteteelt en bloemisterij. De fruitteelt is van deze drie verreweg het belangrijkste. Het bloemistencentrum bij Lent valt juist buiten de blokgrens en de groenteteelt is slechts op enkele plaatsen in het blok van belang.

Bijlage XIV geeft een overzicht van de fruitteelt. Hieruit blijkt wel, dat de boomgaarden niet uitsluitend zijn geconcentreerd op de echte fruitteeltbedrijven, maar dat ook vele landbouwers, tuinders en bloemisten een zekere oppervlakte fruit hebben. Vooral op de landbouwbedrijven neemt het fruit echter een ondergeschikte plaats in, wat tot gevolg heeft, dat vele boomgaarden niet aan moderne kwaliteitseisen voldoen. Dit geldt zowel voor de teeltwijze als voor de geteelde soorten. Op de echte fruitteeltbedrijven zal dit vaak beter zijn.

De Tuinbouwvoorlichtingsdienst heeft een overzicht gemaakt van de ouderdom van de boomgaarden en de tussenbeplantingen. Uit deze gegevens kan enigszins de kwaliteit van de fruitaanplantingen worden afgeleid.

Deelt men de boomgaarden naar ouderdom in, dan is van de totale oppervlakte boomgaard beplant met bomen van:

1 - 10 jaar	38%
11 - 20 jaar	26%
21 - 30 jaar	16%
≥ 30 jaar	20%.

Er is dus in dit gebied een grote oppervlakte oudere boomgaarden; 36% is ouder dan 20 jaar. Van de jonge boomgaarden heeft bijna de helft tussenbeplantingen van oudere datum. In vele gevallen laat de kwaliteit dus veel te wensen over. Een andere aanwijzing in die richting is, dat van de 1441 ha pit- en steenvruchten op de A- en B-bedrijven 24% grasboomgaard is. Op de fruitteeltbedrijven is dit percentage 20.

De appels nemen op de fruitteeltbedrijven 64% van de oppervlakte boomgaard in beslag. Op de tweede plaats komen peren met 15% en vervolgens kersen en pruimen. Ook is er nog een kleine oppervlakte kleinfruit; op alle bedrijven tezamen 35 ha. Dit zijn hoofdzakelijk bessen.

Onder de A- en B-bedrijven zijn 58 tuinders. Op deze bedrijven is in totaal ruim 5 ha glasteelt; voor 86% bestaande uit staand glas (zie bijlage XV). De voornaamste gewassen, die hieronder worden geteeld, zijn tomaten, komkommers en fruit. Van de opengrondsteelt is ongeveer de helft aardbeien en verder kool en grove groenten. Ook vele tuinders hebben bovendien nog boomgaarden en kleinfruit.

Over de bloemisterij zijn gegevens opgenomen in bijlage XVI. Zoals reeds werd opgemerkt ligt het bloemistencentrum buiten de blokgrens; in het gebied werden 25 bloemisten geteld. De bloemkwekerij omvat hoofdzakelijk potplanten en rozen, grotendeels onder glas. Verder komt nog een kleine oppervlakte bloembollen voor. Evenals de tuinders, hebben ook de meeste bloemisten een kleine oppervlakte boomgaard.

Voor een bloeiende tuinbouw zijn de afzetmogelijkheden van groot belang. Tabel 11 geeft een overzicht van de veilingen in deze streken, waarvan er twee, nl. Elst en Zetten, binnen het blok liggen.

Tabel 11

VEILINGEN

	Omzetten in 1958 (x f.1.000)			
	totaal	groenten	fruit	bloemkwekerijgewassen
Elst	3.487	79	3.403	-
Nijmegen	8.660	3.378	4.229	1.024
Kesteren	4.505	6	4.497	-
Huissen	4.959	2.980	1.960	-
Ressen-Bermel	3.632	60	3.567	-
Zetten	2.371	25	2.340	-

Bron: Tuinbouwids 1960.

Voor dit gebied zijn in de eerste plaats de fruitveilingen in Elst en Zetten van belang, hoewel vele fruittellers ook naar andere veilingen gaan, als zij verwachten daar een betere prijs voor hun produkten te kunnen maken. Groenteveilingen zijn in Huissen en in Nijmegen, in deze laatste plaats worden tevens de bloemisterijgewassen geveild.

F. Mechanisatie

Voor de mechanisatie konden slechts weinig gegevens per bedrijf worden verzameld, nl. alleen over het gebruik van stationnaire motoren. (bijlage XVII). Op bijna de helft van de landbouwbedrijven komt een elektro- of benzinemotor voor, het meest op de grote bedrijven.

De trekkrachtvoorziening op de bedrijven is een belangrijk onderdeel van de mechanisatie. Over het aantal trekkers kunnen alleen gemeentelijke cijfers worden gegeven.

Tabel 12

TREKKERS

		Aantal trekkers	
		1955	1958
Elst:	totaal	158	224
	op landbouwbedrijven	108	160
Valburg:	totaal	101	141
	op landbouwbedrijven	76	102
Dodewaard:	totaal	18	38
	op landbouwbedrijven	14	28

Bron: C.B.S., mei 1955, mei 1958

In de drie jaren tussen de beide tellingen is het aantal trekkers met de helft toegenomen.

In dit gebied, waar toch vrij veel vee wordt gehouden, komen niet veel melkmachines voor. Volgens de C.B.S.-telling van mei 1958 waren er in Elst 25, in Valburg 20 en in Dodewaard 4. Dit zal wel mede worden veroorzaakt door de grote aantallen mestvee, waardoor vaak het aantal melkkoeien per bedrijf te laag wordt om een melkmachine rendabel te maken.

Beregeningsinstallaties komen in het gebied praktisch niet voor. In 1958 waren er in Elst 6 en in Valburg 2. Wel hebben verschillende fruittellers een bevloeiingssysteem voor de boomgaarden aangelegd.

G. De arbeid

In deze schets moet met een summiere beschrijving van de arbeidsbehoefte en de arbeidsvoorziening op de bedrijven worden volstaan. De beschikbare gegevens zijn niet gedetailleerd genoeg om dit onderdeel volledig te beschrijven.

In bijlage XVIII is een overzicht opgenomen van de arbeidsbehoefte en het arbeidseffect in de drie gemeenten in 1956. Het is moeilijk om, vooral op fruitteelt- en tuinbouwbedrijven zonder inzicht in de intensiteit van de teelten, de arbeidsbehoefte in standaarduren (st.u.) uit te drukken. Dit heeft tot gevolg dat hier meer op de onderlinge vergelijking dan op de absolute hoogte van de getallen moet worden gelet. Het blijkt dat in Elst het aantal st.u. per ha cultuurgrond het hoogst is en in Valburg het laagst. Wordt de arbeidsbehoefte in st.u. gedeeld door het aanwezige arbeidsaanbod, uitgedrukt in volwaardige arbeidskrachten (v.a.k.), dan krijgt men het arbeidseffect. Dit is dus het aantal st.u. per v.a.k. Het arbeidseffect is in alle gemeenten voldoende hoog. Het globale karakter van de gegevens maakt het echter noodzakelijk deze conclusie zeer voorzichtig te hanteren.

Bijlage XIX geeft een overzicht van het aantal personen, dat volgens de landbouwtelling op 6 mei 1959 op de bedrijven in het blok werkte. Het blijkt, dat er vrij veel met vreemde arbeidskrachten wordt gewerkt, maar dat toch het grootste deel van de arbeid door mannelijke gezinsleden wordt geleverd. Het aantal meewerkende vrouwen is zeer laag. Dit zal in de oogst- en pluktijd waarschijnlijk wel anders zijn.

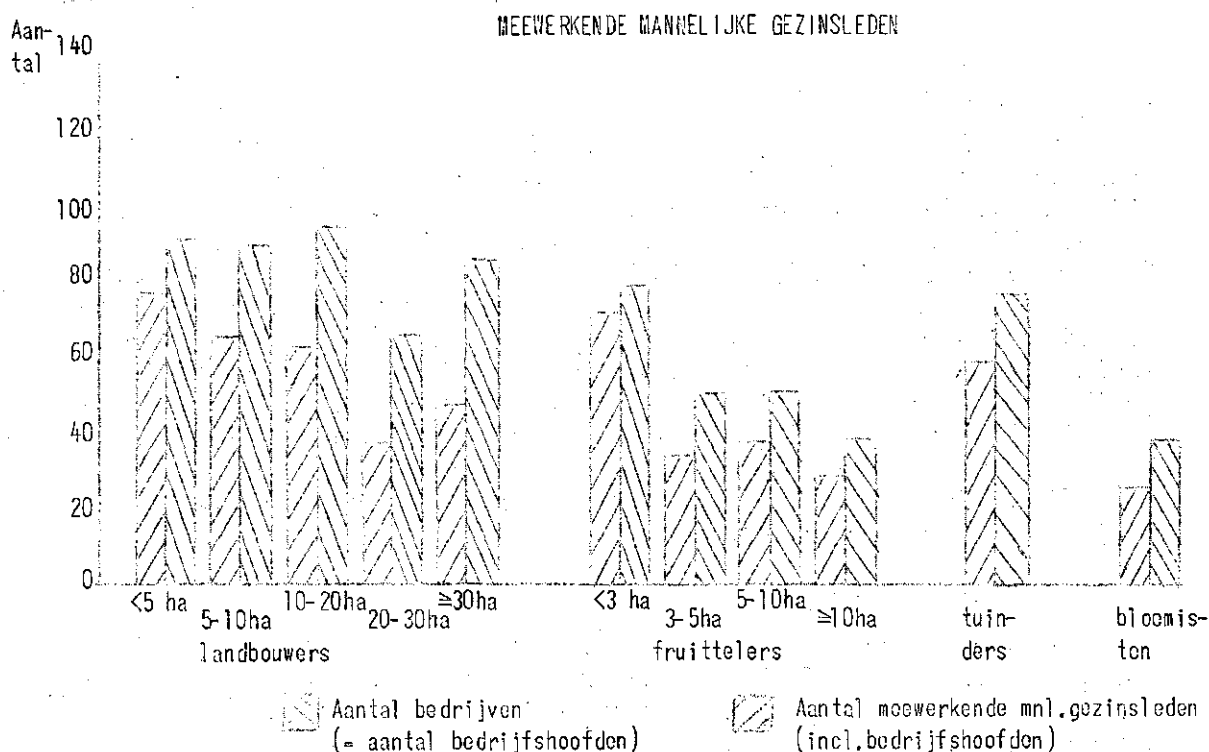
Volgens de landbouwtelling werkten in het gebied 332 vreemde mannelijke arbeidskrachten, van wie 266 op de A- en B-bedrijven. Bij de districtsagenten van het B.P.L. zijn 306 vaste landarbeiders en 323 losse, als werkend in het gebied, geregistreerd. In bijlage XX zijn deze naar leeftijdsklasse opgenomen. Hieruit blijkt, dat in dit gebied nog niet van een veroudering van de landarbeidersstand kan worden gesproken. De aantallen zijn vrij regelmatig over de leeftijdsklassen verdeeld, zowel wat de vaste, als de losse arbeiders betreft.

De meeste landarbeiders wonen in de streek waar zij werken. Er is enig uitgaand pendelen, vooral naar de instituten in Wageningen, terwijl ongeveer een zelfde aantal van buiten het gebied komt. Van de losse arbeiders werken velen maar een korte tijd per jaar als landarbeider, vaak hoofdzakelijk in de oogsttijd; 10-15% van de losse arbeiders zijn zelfstandig landbouwer op een klein bedrijf, een kleiner aantal werkt de rest van het jaar op de steenfabrieken.

Enige globale en voorzichtige conclusies voor het aantal meewerkende zoons en de bedrijfsopvolging kunnen uit de gegevens in bijlage XIX worden getrokken. Door het verschil te beschouwen tussen het aantal bedrijven (= het aantal bedrijfshoofden) en het totale aantal meewerkende mannelijke gezinsleden, kan men

een indruk krijgen van het aantal meewerkende zoons. Deze zoons zou men als bedrijfsopvolgers kunnen beschouwen. Van dit verschil geeft grafiek 7 een beeld. Onvolkomenheden hierin zijn, dat er behalve bedrijfshoofden en zoons soms ook nog andere familieleden meewerken, zoals vaders en broers, dat er vrouwelijke bedrijfshoofden zijn en dat een aantal bedrijven gezamenlijk geëxploiteerd wordt. Bovendien betreft het hier uiteraard een momentopname.

Grafiek 7

Met enig voorbehoud, in verband met vorengenoemde beperkingen, kan men nu de volgende conclusies trekken. Op de grote landbouwbedrijven werken naar verhouding de meeste zoons mee. Op de 47 landbouwbedrijven ≥ 30 ha naar schatting 38 (zie grafiek 7). Op de kleine bedrijven zijn daarentegen slechts weinig potentiële opvolgers werkzaam. Op de 58 fruitteeltbedrijven van 1 - 3 ha bijvoorbeeld zijn het er slechts 5. Men mag vrij zeker aannemen dat op de grote bedrijven een overschot aan opvolgers bestaat en op de kleine bedrijven een tekort 1).

1) Gewoonlijk wordt aangenomen dat er juist genoeg opvolgers voor de vrijkomende bedrijven zijn wanneer het aantal potentiële opvolgers $\pm 40\%$ van het aantal bedrijven omvat.

Gezien de te verwachten verdere daling van het aantal kleine landbouwbedrijven en gezien het feit dat zoons van grote boeren in het algemeen niet gemakkelijk de status van kleine boer accepteren, mag men op de grotere landbouwbedrijven stellig van een teveel aan kandidaat-bedrijfshoofden spreken. Waarschijnlijk ligt de overgang voor een zoon van een grote boer naar een fruitteeltbedrijf wel gemakkelijker, maar verder onderzoek zou moeten uitwijzen welke invloed dit op het bedrijfsopvolgingsvraagstuk heeft.

§ 5. Enkele aspecten van de agrarische sociale structuur

A. Leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden

In bijlage XXI is de leeftijdsopbouw van de agrarische bedrijfshoofden vermeld. Hieruit blijkt, dat de gemiddelde leeftijd van de A- en B-grondgebruikers 52 jaar is, waarbij tussen de leeftijdsklassen onderling geen opmerkelijke verschillen aandag treden. Ruim $\frac{2}{3}$ van de hoofdberoep-agrariërs blijkt ouder te zijn dan 45 jaar. Tussen de ondernemers, die verschillende bedrijfstypen vertegenwoordigen, blijken geen leeftijdsverschillen van betekenis te zijn. Uiteraard hebben de D-grondgebruikers de hoogste gemiddelde leeftijd. In het ruilverkavelingsblok is 19% van de bedrijfshoofden (A en B) 65 jaar of ouder. Met betrekking tot laatstgenoemd percentage is evenmin sprake van duidelijke verschillen tussen de grootteklassen of de categorieën van grondgebruikers.

B. Agrarisch onderwijs

In verband met de grote veranderingen in de land- en tuinbouw, zowel op technisch als economisch gebied, moet grote betekenis aan het land- en tuinbouwonderwijs worden toegekend. Nochtans blijkt zowel in de Overbetuwe als elders het percentage bedrijfshoofden boven 35 jaar, dat agrarisch onderwijs heeft gevolgd, een (kleine) minderheid te vormen. In tabel 13 zijn gemeentelijke cijfers over het genoten onderwijs van landbouwers en tuinders opgenomen. Deze cijfers zijn ontleend aan de landbouwtelling 1955 van het C.B.S. Er is daarbij een indeling gemaakt in bedrijfshoofden, die jonger dan 35 jaar waren en bedrijfshoofden van 35 jaar en ouder.

Tabel 13

ONDERWIJS VAN LANDBOUWERS EN TUINDERS

		Aantal bedrijfs- hoofden	Percentage bedrijfshoofden		
			met voortgez. onderwijs		zonder voortgezet onderwijs
			cursussen	dagonderwijs	
Elst:	< 35 jaar	33	33	55	12
	≥ 35 jaar	462	19	13	68
	totaal	495	20	16	64
Valburg:	< 35 jaar	34	47	41	12
	≥ 35 jaar	421	23	8	69
	totaal	455	25	11	64
Dodewaard:	< 35 jaar	7	29	71	-
	≥ 35 jaar	152	16	1	83
	Totaal	159	16	5	79

Bron: C.B.S., mei 1955.

Uit tabel 11 blijkt, dat de jongere bedrijfshoofden al een heel wat gunstiger percentage opleveren dan hun oudere collega's. In Elst en Valburg heeft 12% van de beneden 35-jarigen geen voortgezet onderwijs gevolgd, in Dodewaard (kleine aantallen!) is dit percentage nihil. Hier komt Dodewaard beter voor dan dag dan de twee andere gemeenten; echter moet worden opgemerkt, dat het percentage bedrijfshoofden met dagonderwijs in Elst en Valburg veel hoger is dan in de gemeente Dodewaard.

C. Inkomensniveau van de bevolking

Een indruk omtrent de relatieve welvaartssituatie van de landbouwers in de 3 gemeenten geeft tabel 14. In dit overzicht, ontleend aan de woningtelling van 1956, zijn de landbouwers vergeleken met de werkende bevolking als geheel, terwijl behalve de gemeentelijke cijfers ook vergelijkende gegevens van Gelderland en Nederland zijn toegevoegd.

Tabel 14

INKOMENSKLASSEN

	Elst	Valburg	Dodewaard	Gelderland	Nederland
Perc. landbouwers in inkomensklasse					
< f.3.000	22	32	47	32	21
f.3.000 - f.6.000	71	61	42	55	54
f.6.000 - f.10.000	6	6	9	12	20
≥ f.10.000	1	1	2	1	5
Perc. werkenden in inkomensklasse					
< f.3.000	37	52	53	37	32
f.3.000 - f.6.000	55	43	41	51	53
f.6.000 - f.10.000	7	4	5	9	12
≥ f.10.000	1	1	1	3	3

Bron: C.B.S., woningtelling 1956

De landbouwers blijken relatief welvarender te zijn dan de beroepsbevolking als zodanig, hoewel in Dodewaard de verschillen in dit opzicht vrij gering zijn. Vergeleken met het landsgemiddelde en het provinciale gemiddelde zijn zowel de boeren als de beroepsbevolking echter bepaald minder vertegenwoordigd in de inkomensklassen boven f. 6.000,-.

D. Inwoning in boerderijen

Wij geven tenslotte nog enkele cijfers over de niet door de woningnood veroorzaakte inwoning in boerderijen.

Tabel 15

INWONING IN BOERDERIJEN (niet door woningnood)

	Elst		Valburg		Dodewaard	
	gezins- hoofden	alleen- staanden	gezins- hoofden	alleen- staanden	gezins- hoofden	alleen- staanden
Inwonend bij:						
ouders	18	-	21	-	13	-
kinderen	7	2	9	1	1	-
andere familie	8	2	5	3	4	-
geen familie	2	2	2	7	-	-
Totaal inwonend	35	6	37	11	18	-

Bron: C.B.S., woningtelling 1956.

Het percentage samenwoningen in de 3 gemeenten ligt globaal in de orde van grootte van 10%. De motieven, die aan deze samenwoning ten grondslag liggen, zijn niet bekend. In de overgrote meerderheid der gevallen betreft het samenwonen in familielieverband.

§ 6. S l o t o p m e r k i n g e n

Het statistische materiaal, dat voor deze sociaal-economische schets ter beschikking stond, was uiteraard beperkt. Nochtans konden wij met name over de bedrijfsgroottestructuur, het grondgebruik, het bedrijfstype en het produktieplan vrij gedetailleerde en recente gegevens verschaffen.

In het centrum van het ruilverkavelingsgebied vormt de agrarische beroepsbevolking nog een vrij grote groep (Valburg 40%), in het westelijke en oostelijke grensgebied is de niet-agrarische bevolking veel sterker vertegenwoordigd.

De niet-agrarische werkgelegenheid in en buiten het gebied (vooral: Elst, Nijmegen, Arnhem) oefent ongetwijfeld een zekere zuigkracht uit op de agrarische beroepsbevolking. De afvloeiing van gezinsarbeidskrachten uit de landbouw kan echter stellig nog toenemen, gezien de relatief vele kleine bedrijven en de opvolgingsdruk op de grotere bedrijven.

Bij de bestudering van de ontwikkeling van de bedrijfs-groottestructuur valt het op, dat er sinds het begin van deze eeuw een zekere herverdeling van de vrijwel gelijkgebleven oppervlakte cultuurgrond heeft plaatsgehad. Deze ontwikkeling is in de Betuwe een algemeen verschijnsel. Als gevolg hiervan is de betekenis van het agrarische kleinbedrijf relatief belangrijk gestegen. Sinds omstreeks 1950 treedt echter een daling van het aantal kleine landbouwbedrijven op. De bedrijfs-groottestructuur ontwikkelde zich in het verleden met name onder invloed van de intensivering van het grondgebruik (uitbreiding van fruitteelt en groenteteelt). Over een verdere ontwikkeling van de tuinbouw in het gebied valt zonder nader onderzoek geen voorspelling te doen.

Gezien de ons ter beschikking staande tijd kon o.a. niet worden ingegaan op de historische ontwikkeling van het gebied en op de perspectieven met betrekking tot de agrarische en niet-agrarische werkgelegenheid.

Wij moeten volstaan met als onze verwachting uit te spreken, dat de niet-agrarische bedrijfstakken een verdere zuigkracht op de agrarische beroepsbevolking zullen uitoefenen. De ontwikkeling van de bedrijfsgroottestructuur en de mechanisatiegraad sinds 1950 maken het overigens waarschijnlijk, dat de werkgelegenheid in de landbouw in de toekomst verder zal afnemen.

LIJST VAN GRAFIEKEN EN BIJLAGEN

Tussen de tekst:

Grafiek	1	Loop der bevolking
Grafiek	2	De bedrijven > 1 ha en de cultuurgrond
Grafiek	3	Gemiddelde bedrijfsgrootte
Grafiek	4	Eigendom en pacht
Grafiek	5	Bouwlandgebruik
Grafiek	6	Melkcontrôle
Grafiek	7	Meewerkende mannelijke gezinsleden
Bijlage	I	Bevolking sinds 1880
Bijlage	II	Belangrijke forenzenplaatsen
Bijlage	III	Hoofd- en nevenberoepen van de C- en B-grondgebruikers
		Industrie-arbeiders uit groep C
Bijlage	IV	Gegevens van de D-grondgebruikers
Bijlage	V	De bedrijven > 1 ha en de cultuurgrond (1910-1955)
Bijlage	VI	Kadastrale- en gemeten maat
Bijlage	VII	Gronden in gebruik bij buiten het blok wonenden
Bijlage	VIII	Eigendom en pacht
Bijlage	IX	Gepachte grond
Bijlage	X	Grondgebruik
Bijlage	XI	Bouwlandgebruik
Bijlage	XII	Veestapel
Bijlage	XIII	Melkcontrôle
Bijlage	XIV	Fruitteelt
Bijlage	XV	Tuinderij
Bijlage	XVI	Blcemisterij
Bijlage	XVII	Motoren
Bijlage	XVIII	Arbeidseffect
Bijlage	XIX	Arbeidskrachten
Bijlage	XX	Handarbeiders
Bijlage	XXI	Leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden

Bijlage I

BEVOLKING SINDS 1880

	Aantal inwoners			Indexcijfers (1880=100)		
	Dodewaard	Valburg	Elst	Dodewaard	Valburg	Elst
1880	1769	5039	5672	100	100	100
1890	1848	5588	6135	104	111	108
1900	1914	5698	6446	108	112	114
1910	1993	5739	6981	112	113	123
1920	2134	6146	7782	120	121	137
1930	2110	6405	8701	119	126	153
1940	2070	6822	9464	117	134	167
1947	2213	7086	10269	125	139	181
1950	2397	7539	11321	135	147	200
1955	2586 ¹⁾	8196 ²⁾	12340	144	156	218
1958	2702	8304	13409	153	165	236

1) Incl. 25 personen van Hemmen

2) Incl. 216 personen van Hemmen

Bijlage II

BELANGRIJKE FORENSENPLAATSEN

Aantal woonforensen		Aantal werkforensen	
Elst			
naar: Arnhem	229	van: Arnhem	49
Bemmel	28	Bemmel	48
Nijmegen	139	Heteren	54
Renkum	34	Huissen	33
Valburg	16	Nijmegen	93
		Valburg	27
		Gendt	11
totaal	655	totaal	382
Valburg			
naar: Dodewaard	18	van: Elst	16
Elst	27	Heteren	15
Heteren	20		
Nijmegen	44		
Arnhem	23		
Ede	24		
Renkum	27		
Wageningen	16		
totaal	278	totaal	69
Dodewaard			
naar: Kesteren	10	van: Kesteren	14
Ede	31	Valburg	18
Veenendaal	15		
totaal	86	totaal	52

Bron: C.B.S., woningtelling 1956.

Bijlage III

HOOFD- EN NEVENBEROEPEN VAN DE C- EN B-GRONDGEBRUIKERS

Hoofd- of nevenberoep	Aantal grondgebruikers in de beroepsgroep		
	B	C	
		bedrijf < 1 ha	bedrijf ≥ 1 ha
Melkrijder, melkcontroleur	-	3	4
Landarbeider	9	68	33
Fruithandel	6	9	12
Grondwerker e.d.	-	25	2
Direct van de landbouw af- hankelijk beroep	7	17	15
Loonwerker	11	3	7
Industrie-arbeider	-	18	10
Middenstand	6	22	15
Ambachtslieden	1	18	8
Expediteur	2	4	12
Overige beroepen	1	12	12
Alle beroepen	43	199	130

Bron: L.E.I.

INDUSTRIEARBEIDERS UIT GROEP C

Werkgemeente, dorp	C-grondgebruikers		
	bedrijf < 1 ha	bedrijf ≥ 1 ha	totaal
Dodewaard	3	1	4
Onderstal	3	-	3
Nijmegen	3	2	5
Arnhem	4	3	7
Elst	-	1	1
Heteren	-	1	1
Onbekend	5	2	7
Totaal	18	10	28

Bron: L.E.I.

Bijlage IV.

GEGEVENS VAN DE D-GRONDGEBRUIKERS

	Aantal		
	bedrijf < 1 ha	bedrijf ≥ 1 ha	totaal
Rustende landbouwers en fruittelers	24	26	50
Rustende landarbeiders	26	3	29
Rustende middenstanders	5	4	9
Rustende fabrieks- en N.S.-arbeiders	9	1	10
Rustende andere arbeiders	15	5	20
Andere gepensioneerden	5	10	15
Grondeigenaren e.d.	-	8	8
Zonder beroep	2	3	5
Vroeger beroep niet bekend	6	-	6
Onverdeelde boedels	1	6	7
Instellingen	2	4	6
Alle D-bedrijven	95	70	165

Bron: L.E.I.

Bijlage V

DE BEDRIJVEN ≥ 1 HA EN DE CULTUURGROND (1910-1955)

		Aantal bedrijven in de grootteklassen					Perc. bedrijven in de grootteklassen					Opp. cult.-grond in ha	Gem. bedrijfs-grootte in ha	Indexcijfers 1910 = 100		gem. bedrij.-cult.-grond grootte
		to-taal					ha							aantal bedrij-ven	opp. cult.-grond	
		1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	50-100 ha	1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	50-100 ha					
Elst	1910	207	40	22	67	336	62	12	6	20	4655	13,9	100	100	100	
	1921	221	48	35	67	371	60	13	9	18	4645	12,5	110	100	90	
	1930	248	48	34	63	393	63	12	9	16	4112	10,5	117	88	76	
	1947	250	76	58	72	456	55	16	13	16	4824	10,6	136	104	76	
	1950	261	85	50	70	466	56	18	11	15	4595	9,9	139	99	71	
Valburg	1955	239	88	56	69	452	53	20	12	15	4541	10,1	135	98	73	
	1910	164	43	22	67	296	55	15	7	23	3987	13,5	100	100	100	
	1921	175	55	34	62	326	54	17	10	19	3793	11,6	110	95	86	
	1930	246	61	44	62	413	59	15	11	15	3987	9,7	140	100	72	
	1947	263	67	39	60	429	61	16	9	14	3895	9,1	144	98	67	
Dodewaard	1950	238	68	44	62	412	58	16	11	15	3968	9,6	139	100	71	
	1955	248	67	41	59	415	60	16	10	14	3907	9,4	140	98	70	
	1910	51	30	8	11	100	51	30	8	11	999	10,0	100	100	100	
	1921	73	23	11	13	120	61	19	9	11	917	7,6	120	92	76	
	1930	71	36	22	10	139	51	26	16	7	1048	7,5	139	105	75	
Betuwe (lb. gebied)	1947	96	38	17	11	162	59	23	11	7	1091	6,7	162	109	67	
	1950	95	40	20	11	166	57	24	12	7	1159	7,0	166	116	70	
	1955	82	40	18	11	151	54	27	12	7	1078	7,1	151	108	71	
	1910	1487	348	216	410	2461	60	14	9	17	26823	10,9	100	100	100	
	1921	1580	469	300	379	2728	58	17	11	14	26598	9,7	110	99	89	
	1930	1781	558	351	358	3048	58	18	12	12	26278	8,6	124	98	79	
	1947	2135	715	396	347	3793	59	20	11	10	28001	7,8	154	104	72	
	1950	2137	740	430	333	3640	59	20	12	9	27976	7,7	148	104	71	
	1955	1979	747	433	330	3489	57	21	12	10	27473	7,9	142	102	72	

Bronnen: Directie van de Landbouw (1910-1930)
C.B.S. (1947-1955)

Bijlage VI

KADASTRALE- EN GEMETEN MAAT

	Oppervlakte van de bedrijven			Gemeten maat in % van de ka- dastrale maat
	in kadastra- le maat in ha	cultuur- grond in %	overige gronden in %	
A < 1 ha	41	88	12	94
ei 1 - 3 ha	249	95	5	97
B 3 - 5 ha	369	97	3	98
5 - 8 ha	507	98	2	99
8 - 10 ha	316	98	2	99
10 - 15 ha	545	98	2	99
15 - 20 ha	633	97	3	99
20 - 30 ha	1101	98	2	98
≥ 30 ha	2435	98	2	99
totaal	6196	98	2	98
landbouwbedrijven	4874	98	2	99
fruitteeltbedrij- ven	1152	97	3	98
tuinbouwbedrijven	130	95	5	97
bloemisterijen	40	93	7	95
C ≥ 1 ha	463	97	3	98
D ≥ 1 ha	607	89	11	98

Bron: C.B.S., mei 1959

Bijlage VII

GRONDEN IN GEBRUIK BIJ BUITEN HET BLOK WONENDEN

Gemeente	Oppervlakte grond van uitwonende grondgebruikers, in ha				
	grasland	bouwlant	tuingrond	griend	boomgaard op grasl. op bouwvl.
Opheusden	5,50				
Kesteren	10,50				
Dodewaard	11,70			4,-	8,-
Hemmen					1,90
Lienden	5,40				
Heteren					3,80
Doornik		2,40			
Neerbosch	3,-				
Wadenoyen	1,80				
Nijmegen				2,-	
Arnhem	7,70				5,-
Wageningen	6,50				
Ede					2,90
Ederveen	4,15				
Amersfoort	15,60				
Elst	3,50	14,75			41,90
Lent	8,40				5,75
Bemmel	6,20				0,75
Ressen	20,85	4,50			2,90
Huissen	8,80	2,50	1,-		9,-
Alle gemeenten 1)	119,60	24,15	1,-	6,-	5,20
De oppervlakte buiten de ruilverkaveling gelaten bedraagt 210 ha 2)					1,-
1) De totale oppervlakte van 243 ha is in de soc.ec.schets buiten beschouwing gelaten					8,-
2) Dit zijn de dorpskommen van Elst en Valburg					

Bijlage VIII

EIGENDOM EN PACHT

	Aantal bedrijven met de cultuurgrond				Opp. cultuur- grond in ha	Percentage cultuurgrond	
	totaal	100% eigendom	$\geq 50\%$ eigendom	$> 50\%$ gepacht	100% gepacht	eigendom	gepacht
A < 1 ha	52	35	2	6	9	74	26
en B 1 - 3 ha	119	61	24	17	17	68	32
3 - 5 ha	88	26	13	24	25	47	53
5 - 8 ha	75	18	17	23	17	48	52
8 - 10 ha	34	10	7	9	8	52	48
10 - 15 ha	43	10	9	11	13	47	53
15 - 20 ha	35	6	9	7	13	42	58
20 - 30 ha	43	7	9	12	15	42	58
≥ 30 ha	53	11	6	14	22	36	64
totaal	542	184	96	123	139	42	58
landbouwbedrijven	289	42	46	93	108	35	65
fruitteeltbedrijven	170	92	38	18	22	71	29
tuinbouwbedrijven	58	35	11	8	4	76	24
bloemisterijen	25	15	1	4	5	52	48
C ≥ 1 ha	130	53	16	27	34	441	52
D ≥ 1 ha	70	51	5	6	8	531	11

Bron: C.B.S., mei 1959

2000

Bijlage IX

GEPACHTE GROND

	Opp. pacht- grond in ha	Percentage grond gepacht										Aantal be- drijfs- hoofden die pachten met bedrijfsge- bouwen
		> 1 jaar					van eigenaren					
		kor- ter dan 1 jaar	met be- drijfs- gebou- wen	zonder bedrijfs- gebou- wen	in het buiten- land wonend	in Nederland wonend						
						particulieren	over- heids- licha- men	overi- ge rechts- personen				
A	< 1 ha	9	6	63	31	-	39	20	-	41	8	
e:												
B	1 - 3 ha	73	0	52	48	-	67	8	7	18	18	
	3 - 5 ha	186	2	49	49	2	35	26	1	36	25	
	5 - 8 ha	254	-	43	57	-	47	26	2	25	21	
	8 - 10 ha	148	-	48	52	1	45	24	5	25	10	
	10 - 15 ha	280	-	53	47	-	56	21	1	22	14	
	15 - 20 ha	355	-	71	29	1	52	21	0	26	16	
	20 - 30 ha	613	0	56	44	4	47	20	4	25	14	
	≥ 30 ha	1507	-	80	20	2	49	21	-	28	30	
	totaal	3427	0	66	34	2	49	21	1	27	156	
	landbouwbedrijven	3065	0	69	31	2	49	21	2	28	121	
	fruitteeltbedrijven	316	1	45	54	-	51	34	1	14	26	
	tuinderijen	29	0	16	84	-	20	29	15	36	4	
	bloemisterijen	17	1	58	41	-	39	51	9	1	5	
C	≥ 1 ha	229	-	31	69	2	40	26	6	26	26	
D	≥ 1 ha	57	-	19	81	-	53	24	2	21	3	

Bron: C.B.S., mei 1959

2000

Bijlage X

GRONDGEBRUIK

	Oppervl. cultuur- grond in ha	Percentage cultuurgrond in gebruik als		
		bouw- land	gras- land	tuin- land 1)
A landbouwers				
en < 1 ha	4	62	-	38
B 1 - 3 ha	55	25	38	37
3 - 5 ha	186	13	62	25
5 - 8 ha	283	14	68	18
8 - 10 ha	218	14	61	25
10 - 15 ha	397	17	62	21
15 - 20 ha	523	25	58	17
20 - 30 ha	912	30	55	15
≥ 30 ha	2122	43	45	12
alle grootteklassen	4700	32	53	15
fruittelers				
< 1 ha	11	7	-	93
1 - 3 ha	111	10	6	84
3 - 5 ha	130	10	27	63
5 - 8 ha	178	9	36	55
8 - 10 ha	81	2	27	71
10 - 15 ha	129	12	29	59
15 - 20 ha	86	6	29	65
20 - 30 ha	145	13	35	52
≥ 30 ha	227	14	39	47
alle grootteklassen	1098	10	30	60
tuinders				
< 0,50 ha	2	10	-	90
0,50 - 1 ha	10	15	-	85
1 - 3 ha	46	12	16	72
3 - 5 ha	28	12	39	49
5 - 8 ha	25	0	25	75
8 - 10 ha	9	7	46	47
alle grootteklassen	120	9	24	67
bloemisten				
< 0,50 ha	2	-	-	100
0,50 - 1 ha	5	28	1	71
1 - 3 ha	16	6	29	65
3 - 5 ha	7	7	31	62
5 - 8 ha	5	-	67	33
alle grootteklassen	35	8	30	62
totaal	5953	27	48	25
C ≥ 1 ha	441	14	51	35
D ≥ 1 ha	531	9	40	51

Bron: C.B.S., mei 1959

1) Inclusief boomgaarden met onderteelt van gras en/of akkerbouwgewassen.

Bijlage XI

BOUWLANDGEBRUIK

	Opp.vl. bouwland in ha	Percentage bouwland beteeld met										over- ge wassen
		haver	gerst	tarwe	totaal granen	aard- appelen	suiker- bieten	voeder- bieten	totaal hakvruch- ten	peul- vruch- ten		
A landbouwbedrijven												
en < 1 ha	3	-	-	-	-	33	13	54	100	-	-	-
B												
1 - 3 ha	15	1	11	8	27	16	28	29	73	-	-	-
3 - 5 ha	25	2	10	11	27	15	17	38	72	1	-	-
5 - 8 ha	42	5	10	14	33	15	17	31	63	4	-	-
8 - 10 ha	30	8	14	21	56	9	4	27	40	1	3	3
10 - 15 ha	69	8	19	16	50	7	16	19	42	2	6	6
15 - 20 ha	133	16	19	21	61	5	13	15	34	3	2	2
20 - 30 ha	273	13	17	27	60	6	13	12	31	7	2	2
≥ 30 ha	915	6	18	28	57	6	17	5	28	6	9	9
totaal	1505	8	18	26	56	7	16	10	33	6	5	5
fruitteeltbedrijven	128	8	18	11	37	14	27	19	60	2	1	1
tuinderijen	12	-	-	-	-	27	29	44	100	-	-	-
bloemisterijen	4	-	-	-	-	36	7	36	79	-	21	21
alle typen	1649	8	18	24	54	8	17	11	35	5	6	6
C ≥ 1 ha	62	7	16	6	38	16	17	22	55	1	6	6
D ≥ 1 ha	56	4	12	12	28	15	34	7	56	14	2	2

Bron: C.B.S., mei 1959

VEESTAPEL

	Aantal bedrij- ven	Rundvee										Varkens			Bedrijven met werkpaarden		Bedrijven met leg- hennen	
		bedrijven met melkkoeien		aantal melk- koeien per		per 100 melkkoeien		bedrijven met mestvee		bedrijven met mestvarkens		bedrijven met fokzeugen		aantal werk- paar- den per be- drijf	aantal leg- hen- nen per be- drijf			
		aantal be- drij- ven per be- drijf	aantal melk- koeien per be- drijf	100ha cult. grond	100ha grasl. + kunstw.	aantal kal- veren	aantal pinken	aantal be- drij- ven	aantal st. mest- vee per be- drijf	aantal be- drij- ven	aantal mest- varkens per be- drijf	aantal be- drij- ven	aantal fok- zeugen per be- drijf					
A	landbouwbedrijven	7	6	4	508	2300	30	26	3	1	3	10	3	2,3	2	1,0	3	29
B	< 1 ha	25	21	4	137	236	49	63	11	3	8	2	15	3,1	6	1,0	15	33
	1 - 3 ha	45	44	5	114	164	45	48	17	3	9	24	22	3,3	14	1,2	34	65
	3 - 5 ha	42	42	6	96	134	51	61	21	4	12	5	27	3,1	24	1,1	30	61
	5 - 8 ha	24	23	7	73	104	54	70	16	4	7	2	16	4,1	12	1,1	18	66
	8 - 10 ha	32	32	8	64	94	72	82	24	7	8	7	19	5,3	14	1,5	18	76
	10 - 15 ha	30	29	10	57	89	60	81	18	7	9	6	20	4,5	21	1,6	20	86
	15 - 20 ha	37	33	13	47	82	64	73	27	11	8	11	22	3,8	26	2,2	27	43
	20 - 30 ha	47	43	13	27	56	64	114	41	11	14	5	21	4,0	37	2,8	38	61
	≥ 30 ha	289	273	8	49	86	60	81	178	10	78	8	165	3,8	156	1,8	203	61
	totaal	58	97	4	35	83	55	72	57	5	42	9	61	3,2	46	1,1	98	58
	fruitteeltbedrijven	58	27	4	89	331	42	47	7	2	15	11	17	3,1	10	1,0	29	43
	tuindersbedrijven	25	9	3	89	276	39	55	1	1	6	2	3	1,7	2	1,0	12	32
C	bloemisterijen	542	406	7	47	88	58	78	243	8	141	8	246	3,6	214	1,7	342	58
	alle typen	130	71	4	57	98	42	55	33	6	33	15	37	2,9	24	1,4	70	44
	≥ 1 ha	70	12	3	6	13	73	103	9	8	12	9	6	2,2	6	1,5	29	34
D	≥ 1 ha																	

Bron: C.B.S. mei 1959

Bijlage XIII

MELKCONTROLE

	"Vooruitgang", Hemmen			"Eendracht", Homoet			"De Betuwe", Elst			Gelderland, gemiddeld		
	aantal koeien	kg melk	percen- tage vet	aantal koeien	kg melk	percen- tage vet	aantal koeien	kg melk	percen- tage vet	aantal koeien	kg melk	percen- tage vet
1951	83	3799	3,50	59	3954	3,58	1090	4065	3,65	57650	3998	3,55
1952	85	3991	3,52	58	4250	3,54	1236	4138	3,64	62016	4002	3,56
1953	116	4068	3,57	60	3925	3,49	1414	4113	3,62	68638	4028	3,56
1954	124	4239	3,54	38	4228	3,71	1511	4223	3,63	75960	4157	3,60
1955	127	4391	3,64	25	4412	3,66	1541	4238	3,65	80338	4133	3,62
1956	90	4335	3,64	28	3928	3,56	1463	4104	3,70	83535	4177	3,66
1957	94	4435	3,58	24	4529	3,56	1464	4269	3,70	86876	4275	3,69

Bron: jaarverslagen Centrale Melkcontrole Dienst

Bijlage XIV

FRUITTEELT

	Aantal bedrij- ven	Oppervl. pit- en steenvruchten in ha in % v.d. oppervl. tuingrond	Perc. van de oppervl. pit- en steenvruchten		overige vruchten	Oppervl. kleinfruit in ha in % v.d. oppervl. tuingrond
			onder- appels	peren pruimen kersen		
A fruittelers en < 1 ha	13	8	79	-	15	2
B	58	89	96	10	15	4
1 - 3 ha	34	78	95	27	11	3
3 - 5 ha	28	96	98	20	12	2
5 - 8 ha	9	57	99	17	4	0
8 - 10 ha	11	75	99	27	7	1
10 - 15 ha	5	55	100	-	5	1
15 - 20 ha	6	75	100	15	3	1
20 - 30 ha	6	105	99	36	7	0
≥ 30 ha	170	638	98	20	8	14
totaal	289	724	98	30	12	9
landbouwers	58	63	78	6	15	3
tuinders	25	16	75	5	33	0
bloemisten	542	1441	97	24	11	26
alle typen	130	150	97	21	15	5
C ≥ 1 ha	70	266	99	9	6	4
D ≥ 1 ha						

Bron: C.B.S., mei 1959

Bijlage XV

TUINDERIJ

	Aantal bedrij- ven	Glasteelt (groente en fruit)					Groenteid. oen grond			Oppervl. pit- en steen- vruchten in ha	Oppervl. klein- fruit in ha
		in %					oppervlakte in ha	aard- beien	in % kool		
		staand glas	plat- glas	toma- ten	kom- kommers						
A en < 0,50 ha	6	0,45	89	11	51	2	0,25	8	-	1	0
B 0,50 - 1 ha	13	1,26	89	11	13	19	2,81	25	19	3	1
1 - 3 ha	27	2,18	82	18	44	26	5,19	47	7	25	1
3 - 5 ha	7	0,62	87	13	15	2	1,90	79	6	11	1
5 - 8 ha	4	0,42	88	12	10	10	0,43	100	-	18	0
8 - 10 ha	1	0,09	89	11	89	-	0,07	43	-	4	-
totaal	58	5,02	86	14	31	17	10,65	48	9	62	3
landbouwers	289	0,49	80	20	57	-	6,27	57	-	724	9
fruittelers	170	0,97	90	10	39	8	17,46	81	0	638	14
bloemisten	25	0,41	95	5	41	5	1,91	33	-	16	0
alle typen	542	6,89	86	14	35	14	36,29	65	3	1440	26
C ≥ 1 ha	130	0,35	100	-	91	-	2,57	70	-	150	5
D ≥ 1 ha	70	0,13	100	-	54	46	1,00	100	-	266	4

Bron: C.B.S., mei 1959

Bijlage XVI

BLOEMISTERIJ

	Aantal bedrij- ven	Bloemkwekerijgewassen		Opp. in ha bloembollen en knollen	Opp. in ha bloemkwe- kerijgewassen open grond
		opp. in ha onder glas	in bakken in kassen in %		
A bloemisterijen en < 0,50 ha	6	0,29	53	-	0,06
B 0,50 - 1 ha	7	0,32	55	-	0,42
1 - 3 ha	9	1,39	27	0,50	0,29
3 - 5 ha	2	0,10	46	-	-
5 - 8 ha	1 ¹⁾	-	-	-	-
totaal	25	2,10	36	0,50	0,77
landbouwbedrijven	289	0,01	100	-	0,02
fruitteeltbedrijven	170	0,16	100	-	0,08
tuinbouwbedrijven	58	0,08	80	-	-
alle typen	542	2,35	42	0,50	0,87
C ≥ 1 ha	130	-	-	-	-
D ≥ 1 ha	70	-	-	-	-

1) Bloemist had ten tijde van de telling tijdelijk geen bloemkwekerijgewassen.

Bron: C.B.S., mei 1959

2000

Bijlage XVII

MOTOREN

	Aantal bedrij- ven	Bedrijven met						petroleum- of dieselmotoren	
		elektromotoren		benzinemotoren		in mede-			
		in eigendom	in mede- eigendom	in eigendom	in mede- eigendom	in eigendom	in mede- eigendom	in eigendom	in mede- eigendom
A < 1 ha	52	3	-	-	-	-	-	-	-
en 1 - 3 ha	119	5	-	2	-	-	-	-	-
B 3 - 5 ha	88	3	-	3	1	-	-	-	-
5 - 8 ha	75	8	-	-	-	-	-	-	-
8 - 10 ha	34	8	-	1	-	-	-	-	-
10 - 15 ha	43	8	1	-	-	-	-	-	-
15 - 20 ha	35	17	2	2	-	-	-	-	-
20 - 30 ha	43	27	-	5	-	-	-	-	-
≥ 30 ha	53	47	1	15	-	-	1	-	-
totaal	542	126	4	28	1	1	1	-	-
landbouwers	289	107	4	22	-	-	1	-	-
fruitteilers	170	13	-	6	1	-	-	-	-
tuinders	58	5	-	-	-	-	-	-	-
bloemisten	25	1	-	-	-	-	-	-	-
C ≥ 1 ha	130	7	-	4	-	-	-	-	-
D ≥ 1 ha	70	5	-	3	-	-	-	-	-

Bron: C.B.S., mei 1959

Bijlage XVIII

ARBEIDSEFFECT

	Elst	Valburg	Dodewaard
Aantal bedrijven	751	806	257
Oppervlakte cultuurgrond in ha	4622	4159	1167
Aantal standaarduren per ha cultuurgrond	710	674	693
Percentage standaarduren voor:			
akkerbouw	19	19	13
grasland	8	9	12
veestapel	21	24	32
tuinbouw	52	48	43
Aantal v.a.k. per 100 ha cultuurgrond per bedrijf	1,3	1,1	0,9
Arbeidseffect in standaarduren per v.a.k.	3299	3079	3387

Bron: C.B.S., mei 1956, dec. 1956

Bijlage XIX

ARBEIDSKRACHTEN

	Aantal bedrij- ven	Aantal arbeidskrachten op 6 mei 59					
		gezinsleden		anderen		totaal	
		man- nen	vrou- wen	man- nen	vrou- wen	man- nen	vrou- wen
A landbouwers							
en < 1 ha	7	8	-	-	-	8	-
B 1 - 3 ha	25	31	3	-	-	31	3
3 - 5 ha	45	52	14	2	-	54	14
5 - 8 ha	42	59	14	6	-	65	14
8 - 10 ha	24	30	6	6	-	36	6
10 - 15 ha	32	47	2	11	-	58	2
15 - 20 ha	30	49	8	16	-	65	8
20 - 30 ha	37	66	5	34	-	100	5
≥ 30 ha	47	85	2	105	1	190	3
alle grootteklassen	289	427	54	180	1	607	55
fruittelers							
< 1 ha	13	15	-	1	-	16	-
1 - 3 ha	58	63	7	-	-	63	7
3 - 5 ha	34	50	5	4	-	54	5
5 - 8 ha	28	38	6	6	1	44	7
8 - 10 ha	9	12	-	7	-	19	-
10 - 15 ha	11	14	3	9	-	23	3
15 - 20 ha	5	6	1	6	-	12	1
20 - 30 ha	6	11	2	11	-	22	2
≥ 30 ha	6	7	1	14	1	21	2
alle grootteklassen	170	216	25	58	2	274	27
tuinders							
< 1 ha	19	24	-	3	-	27	-
1 - 3 ha	27	36	5	5	-	41	5
3 - 5 ha	7	9	2	1	-	10	2
5 - 8 ha	4	5	-	3	-	8	-
8 - 10 ha	1	2	-	1	-	3	-
alle grootteklassen	58	76	7	13	-	89	7
bloemisten							
< 1 ha	13	16	-	4	-	20	-
1 - 3 ha	9	18	1	9	1	27	2
3 - 5 ha	2	2	-	2	-	4	-
5 - 8 ha	1	2	-	-	-	2	-
alle grootteklassen	25	38	1	15	1	53	2
totaal	542	757	87	266	4	1023	91
C ≥ 1 ha	130	116	17	15	-	131	17
D ≥ 1 ha	70	40	7	61	1	101	8

Bron: C.B.S., mei 1958

Bijlage XX

LANDARBEIDERS

Geboortejaren	Aantal in het gebied wonend en werkend		Aantal in het gebied wonend, buiten het gebied werkend		Aantal buiten het gebied wonend, in het gebied werkend	
	vast	los	vast	los	vast	los
< 1894	2	2	-	-	-	-
1895 - 1899	21	25	1	1	1	1
1900 - 1904	30	35	1	1	3	2
1905 - 1909	42	35	6	2	-	2
1910 - 1914	41	33	1	1	3	4
1915 - 1919	22	33	1	2	5	3
1920 - 1924	30	28	1	2	-	5
1925 - 1929	19	34	3	-	-	1
1930 - 1934	35	36	4	1	6	2
1935 - 1939	30	34	3	2	3	2
≥ 1940	10	5	2	-	3	-
Totaal	282	300	23	12	24	23

Bron: Districtsagenten B.P.L.

Bijlage XXI

LEEFTIJDOPBOUW VAN DE BEDRIJFSHOOFDEN

	Aantal be- drijfs- hoofden	Bedrijfshoofden in de leeftijdsklasse					Gemiddelde leeftijd in jr.
		< 35 jr.	35-44 jr.	45-54 jr.	55-64 jr.	≥ 65 jr.	
A < 1 ha	52	12	6	11	13	10	51
en 1 - 3 ha	119	18	24	24	31	22	51
B 3 - 5 ha	88	4	17	24	29	14	54
5 - 8 ha	75	4	20	13	23	15	53
8 - 10 ha	34	3	10	5	7	9	53
10 - 15 ha	43	5	13	6	11	8	51
15 - 20 ha	35	5	5	8	9	8	52
20 - 30 ha	43	5	8	8	12	10	53
≥ 30 ha	53	7	9	12	19	6	52
totaal	542	63	112	111	154	102	52
landbouwers	289	28	65	53	87	56	52
fruittelers	170	20	38	36	44	32	52
tuinders	58	11	6	15	16	10	52
bloemisten	25	4	3	7	7	4	51
C ≥ 1 ha	130	10	33	37	31	19	51
D ≥ 1 ha	70	2	10	10	10	38	63

Bron: C.B.S., mei 1959